# YÂDINDA MI O GÜNLER?

1930-1950 Yılları Arasında Yayımlanan Hatıratlarda
Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat

**İBRAHİM ÖZEN**

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 1981
KÜLTÜR SERİSİ: 1075

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-534-5

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

**Editör:** Oğuzhan Murat Öztürk

**Son Okuma:** Tuğba Özen

**Kapak Tasarımı:** Mahmut Doğan

**Dizgi-Tertip:** Damla Acar

**Kapak Baskısı:** Pelikan Basım

**Baskı:** Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

İstanbul - 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

**İbrahim Özen:** 1987 yılında İzmir'de doğdu. İlk ve orta öğretimi burada tamamladı. Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2009 yılında mezun oldu. Aynı üniversitenin çatısı altında 2011 yılında "Edebiyat Tarihlerinin Yeni Türk Edebiyatına Yaklaşımı" başlıklı teziyle yüksek lisans; 2016 yılında "Hatıratlarda Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat [1930–1950]" başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamladı. Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Eski Şeyler* adlı hikâye kitabını günümüz Türkçesine aktardı. Mahmut Yesari'nin gazete ve dergi sayfalarında kalan hatıralarını *Bâbıâli'den Son Selâm* başlığıyla kitaplaştırdı. Peşi sıra Burhanettin Tepsi'nin (*Bir Aktörün Hatıraları-Silvain'in Şakird-i Marifeti*), Suphi Nuri İleri'nin (*Gazetecilik Hatıralarım*), Aziz Samih İlter'in (*Trablusgarp Harbi'nin Gizli Cephesi*), Naşit Özcan'ın (*Komik-i Şehir Naşit Efendi*) ve Hüseyin Suat Yalçın'ın (*Hem Hatırlar Hem Gülerim*) hatıralarını yayımladı. 1940'ların züppelik modası olan bobstillerle ilgili *Kısa Pantol Bol Caket Bobstile Maşallah* [2021] adlı araştırma inceleme kitabını yazdı. Hatırat, biyografi, günlük ve gezi yazısı gibi otobiyografik türler, Cumhuriyet dönemi süreli yayınları, modern Türk romanı ve öyküsü çalışma alanları arasındadır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı alanında doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

# İÇİNDEKİLER

**SUNUŞ** ..... **11**
**GİRİŞ: HATIRAT HAKKINDA** ..... **15**

Hatıratın Kısa Tarihçesi ..... 15
Hatıratın Genel Özellikleri ..... 17
Hatıratın Diğer Türlerle İlişkisi ..... 29
Hatırat ve Günlük ..... 29
Hatırat ve Otobiyografi ..... 32
Hatırat ve Gezi Yazısı ..... 34
Hatırat ve Biyografi ..... 35
Hatırat ve Kurmaca Metinler ..... 38
Hatıratın Tarih ve Edebiyat Araştırmalarındaki Yeri ..... 42

**BİRİNCİ BÖLÜM**
**HATIRATIN İZİNDE SİYASİ TARİH**

II. Abdülhamid Dönemi ..... 55
II. Abdülhamid'in Hususi Hayatı ..... 55
Bir Mizaç Özelliği: Vehim ..... 60
Hafiye ve Jurnal ..... 64
Toplumda Hafiye ve Jurnal Korkusu ..... 69
Jurnallerin Sonucu: Sorgu-Hapis-Sürgün ..... 73
Hafiye Gölgesinde Eğitim ..... 78
II. Meşrutiyet'in İlanı İçin Yapılan Gizli Faaliyetler ..... 82

II. Meşrutiyet Dönemi ..... 88
II. Meşrutiyet'in İlanı ..... 88
31 Mart Vakası ..... 101
Trablusgarp Savaşı ..... 112
Balkan Savaşı ..... 116
Siyasi ve Askerî Yönü ..... 123
Yaralı ve Hasta Askerler, Rumelili Aileler ..... 129
Bâbıâli Baskını ..... 134
Mahmut Şevket Paşa Suikastı ..... 138

I. Dünya Savaşı ... 138
Savaşa Katılma Süreci ... 138
Cephelerdeki Mücadele ... 145
Çanakkale Cephesi ... 145
Kafkas Cephesi ... 150
Sina-Filistin Cephesi ... 153
Irak Cephesi ... 155
Savaşın Ekonomik Cephesi ... 164

Mütareke Dönemi ve Millî Mücadele ... 177
İşgal Yıllarında İstanbul ... 177
Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ... 191
Erzurum ve Sivas Kongreleri ... 194
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ... 200
Millî Mücadele İçin Çalışan Gizli Teşkilatlar ... 202
İzmir'in Kurtuluşu ... 206
Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ankara ... 208

Türkiye Cumhuriyeti ... 212
Atatürk ve İnkılaplar ... 212
Atatürk'ün Mizacı ... 212
Atatürk'ün Sofrası ... 220
İnkılap Hatıraları ... 225
Cumhuriyet'in İlanı ... 227
Şapka İnkılabı ... 230
Harf İnkılabı ... 232
Tarih Çalışmaları ... 236
Dil Çalışmaları ... 239

Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri ... 243
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ... 243
Serbest Cumhuriyet Fırkası ... 245

## İKİNCİ BÖLÜM
## HATIRAT VE EDEBİYAT

Edebî Dönemler ve Topluluklar ... 253
Edebiyat-ı Cedide Topluluğu ... 253
Fecr-i Âtî Encümeni ... 264
Millî Edebiyat Hareketi ... 270
Nâyîler Hareketi ... 274
Yedi Meşale Hareketi ... 277
Garip Hareketi ... 280

Edebiyat ve Sansür ... 282
II. Abdülhamid Dönemi ... 283
II. Meşrutiyet Dönemi ... 300
Mütareke Dönemi ... 307
Atatürk Dönemi ... 319
İsmet İnönü Dönemi ... 321

Ediplerin Kavga ve Dostlukları ... 329
Polemikler ve Tartışmalar ... 329
Dostluklar ... 341
Kırılgan ve Öfkeli Kişilikler ... 352

Edebî Mahfiller ... 361
Evler- Salon Toplantıları ... 361
Kıraathaneler-Kahvehaneler ... 379
Lokantalar, Meyhaneler, Pastaneler ve Oteller ... 389
İdari Merkezler ... 392

Sanatkârların Hatıralarına Yansıyan Edebî Eserleri ... 397
Edebî Eserlerin Yazılış Hikâyesi ... 397
Edebî Eserleri Tanıtma ve Açıklama Gayreti ... 410
Edebî Eserlerin Yazılış Süreci ... 416
Edebî Eserlerin Yayımlanma Süreci ... 420

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
## HATIRATA YANSIYAN SOSYAL HAYAT

Eğlence Hayatı ... 427
Ramazan Eğlenceleri ... 427
Bayramlar ... 435
Sünnet Düğünleri ... 437
Evlilik Merasimleri ... 441
Hıdırellez ... 444
Çilehane Bayramı (Ot Toplama Merasimi) ... 446
Hamamlar ... 447
Saray Etrafında Merasimler ... 450

Tenezzüh ve Eğlence Yerleri ... 461
Tepebaşı Bahçesi- Taksim Bahçesi ... 461
Göksu Deresi ... 464
Kâğıthane Tepesi ... 469
Boğaziçi Âlemleri ... 471
Alemdağı ve Kayışdağı Piknikleri ... 477
Diğer Eğlence Yerleri ... 479

Okul ve Eğitim ..... 483
Merasimler ..... 483
Öğrenci Gözüyle Eğitime Yönelik Eleştiriler ..... 490

Aile Hayatı ..... 498
Ev Düzeni ..... 498
Akşam Sohbetleri ..... 500
Misafirlikler ..... 503

Kadının Toplumdaki Yeri ..... 506

Osmanlı Devleti'nde Türk Kimliği ..... 511

Ulaşım Araçları ..... 517

**SONUÇ ..... 523**
**KAYNAKLAR ..... 533**
**DİZİN ..... 573**

# SUNUŞ

Hatırat, yaşanan ve şahit olunan olayların anlatıldığı ben merkezli bir edebî türdür. Hatıratı günlük, biyografi, otobiyografi ve gezi yazısı gibi diğer otobiyografik türlerden ayıran özelliklerden biri, yazarın kendisi kadar yaşanan hayata dikkatidir. Daha açık ifadeyle maziye yönelen hatırat yazarı, kendi bakış açısıyla devrinin tanıklığını yapar. Bu durum hatıratın askerî, siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve edebî hadiselere ışık tutmasına olanak sağlar. Hatıratın bahsi geçen yönü bir dönem, olay yahut şahsiyetle ilgili türü merkeze alarak yapılan çalışmalara kapı aralar.

Hatıratlarla ilgili bu çalışma bir doktora tezi olarak hazırlandı. Çalışma kapsamında 1930-1950 yılları arasında kitaplaşan, gazete ve dergi sayfalarında kalan hatıratlar tarandı. Hatıratların içeriğine bağlı olarak II. Abdülhamid döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına uzanan bir dönem incelendi. Çalışma; siyasi, sosyal, kültürel ve edebî hayata yönelik topluma mâl olmuş şahsiyetleri, olayları ve meseleleri, tarihî gerçekliğe bağlı kalarak bizzat yaşayanların ve işitenlerin bakış açılarıyla değerlendirme amacı taşımaktadır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde hatırat türünün özellikleri, diğer otobiyografik türlerden ayrılan belirgin yönleri, kurmaca metinlerle bağı, tarih ve edebiyat araştırmalarındaki yeri üzerinde duruldu. Siyasi tarihe ayrılan birinci bölümde tarih kaynaklarındaki kronolojik bilgi; yazarların şahitliği, onların dönem, olay ve şahsiyetlere yönelik yorum ve değerlendirmeleriyle anlatıldı, böylelikle tarihin seyri hatıratlardan takip edildi. İkinci bölüm dönem ve topluluklar, sansür, kavga ve dostluklar, mahfiller, edebî eser hikâyeleriyle edebiyata ayrıldı. Edebî hatıraların rol sahibi olduğu bu bölümde şair ve yazarların sanat maceraları ve edebiyat ortamları kendi şahitlikleriyle anlatılmaya çalışıldı. Üçüncü bölüm toplum ve kültür hayatıyla ilgilidir. Hatırat içerikleri dolayısıyla Os-

manlı Devleti'nin son dönemiyle sınırlı olan bu bölümde eğlence, mekân, okul, aile, kadın, Türk kimliği ve ulaşım gibi hayatın içinden meselelere dikkat çekildi.

Hatıratlarda taraflı anlatım, abartma, çarpıtma, önemsiz hâle getirme gibi tarihî gerçeklikten saptıracak şahsilik ön plandadır. Dolayısıyla hatıratlarda yer alan bilgiler, bir hadiseyi tek başına açıklamak için yeterli değildir. Diğer kaynaklarla yapılacak karşılaştırma ve doğrulamalar zaruridir. Bu sebeple çalışmada iki aşamalı teyit işleminden oluşan bir yöntem uygulandı. Öncelikle çalışmaya konu olan meseleler aynı konuya değinen hatırat yazarlarının bakış açılarıyla anlatıldı, böylelikle yazarların ortak ve farklı görüşleri ön plana çıkarıldı. Daha sonra yazarların verdiği bilgiler konuyla ilgili kitap, makale ve ansiklopedi maddeleriyle teyit edildi. Bu yöntem aracılığıyla hem yazarların bakış açıları, fikirleri ve değerlendirmeleri tespit edildi hem de türün güvenilirliği sorgulandı.

Hatırat türüyle alakalı şimdiye kadar bir hayli çalışmaya imza atılmıştır. Akademik düzeydeki bu çalışmaları iki başlık altında toplamak mümkündür. Birinci başlıktaki çalışmalar, edebî bir tür olarak hatıratın özelliklerine yöneliktir. Bu amaçla hatırat bibliyografyaları hazırlanmış; türün tarihçesi, özellikleri, diğer otobiyografik türlerle ilişkisi, yazılma amacı gibi kapsam ve sınırlılık çizen çalışmalar yapılmıştır. İkinci tür çalışmalarda askerî, siyasi, edebî bir dönem, olay ya da şahsiyet hatıratlara yansıyan yönüyle incelenmiştir. Bu çalışma ise yirmi yıllık bir süre zarfında yayımlanan hatıratların bütününe yöneliktir. Ayrıca bir şahsiyet, savaş, siyasi vaka gibi tek bir mesele yerine II. Abdülhamid döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar çok yönlü bir değişim ve gelişim sürecini ele almaktadır.

Hatıratlara yönelik bu çalışmanın ortaya çıkması için ciddi bir kaynak taraması yapıldı. Öncelikle kütüphane katalogları taranarak kitap olarak yayımlanmış hatıratlar tespit edildi. Neticede 1930-1950 yılları arasında yüz on yedi hatırat kitabına, altı hatırat bölümü olan kitaba ulaşıldı. Daha sonra süreli yayın taraması yapılarak gazete ve dergilerde yer alan tefrika hatıratların ve müstakil hatıra yazılarının listesi çıkarıldı. Beş yüzün üzerinde dergi, yüz elliye yakın gazetenin taranması sonucu ayrı bir bibliyografya çalışması oluşturacak künye listelendi. Ulaşılan kaynaklar taslak olarak ha-

zırlanan tez planına göre fişlendi; ayrıca hatıratların içerikleri de plana son şeklini verdi. Bu aşamada yazarların aynı dönem, olay ve şahsiyeti farklı cepheleriyle anlatması etkili oldu.

Kaynakların kullanımında birkaç hususa dikkat edildi: Süreli yayınlardaki hatıratlar, müellifi tarafından kitaplaştırıldıysa kitap esas alındı. 1950'den sonra bir araştırmacı tarafından kitaplaştırılanlar, metne müdahalede bulunulmadığı takdirde kullanıldı. Başka bir araştırmacı tarafından sadeleştirilerek yayına hazırlanan kitaplar ise çalışmaya dâhil edilmedi, süreli yayındaki tefrikalar esas alındı. Tarama aşamasında müstearla ve isimsiz yayımlanan bir hayli hatırat metniyle karşılaşıldı. Bu türdeki metinler çarpıcı bilgiler sunmadıkları takdirde çalışmada kaynak olarak kullanılmadı. Kullanıldığı zamanlarda ise müellifle ilgili bilgi eksikliği metin içinde ya da dipnotta belirtildi.

***

Çalışmanın her safhasında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim doktora tez danışmanım Prof. Dr. Nezahat Özcan'a, tez izleme komitesinde yer alarak başlangıcından itibaren çalışmayı takip eden Prof. Dr. Nâzım Hikmet Polat ve Prof. Dr. Nurullah Çetin hocalarıma teşekkür ederim. Diğer taraftan tezin kitaplaşma aşamasında desteğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Metin Kayahan Özgül hocama, metnin son okumasını yapan eşim Tuğba Özen'e, kitabın editörlüğünü üstlenen Oğuzhan Murat Öztürk'e ve diğer Ötüken Neşriyat çalışanlarına teşekkür ederim.

İbrahim ÖZEN
Ankara, 2022

# GİRİŞ: HATIRAT HAKKINDA

## Hatıratın Kısa Tarihçesi

Hatırat, yazarının yaşadığı, şahit olduğu yahut işittiği olaylar çerçevesinde hayatını anlattığı ben merkezli bir edebî türdür. Arapça bir kelime olan hatıra, "h,t,r" üçlü kökünden gelir; "hatıra gelen, hatırda kalan şey" manasındaki "hutur"dan türer. Söz konusu kelime Batıda "memoir" yerine "memoires"; Arapçada "hatıra" yerine "hatırat" şeklinde çoğul hâliyle terimleşmiştir. Hatırat, Fransızcadaki *memoires*'in karşılığı olarak, Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlayan bir kavramdır. Fransızcada hatırat için *annales, chroniques, commentaires, journal, souvenirs* kelimeleri kullanılmıştır.[1] 16. yüzyıldan itibaren hatırat türü, bağımsız bir hüviyet kazanır ve *memoires* ortaya çıkar.[2] 19. yüzyılda Arapçada söz konusu kavrama yönelik yeni kelimelere ihtiyaç duyulur; böylelikle anma, anılma manasındaki "zikr" kelimesinden türeyen "müzekkirat" ve "zikreyât" kelimeleri tercih edilir.

Türk edebiyatında hatırat kelimesinin türü karşılayacak bir kavram hâline gelmesi 20. yüzyılın başlarına denk gelir. Şemseddin Sami, 1902'de basılan Fransızca-Türkçe sözlüğünde *memoires* için "vekâyi'nâme, sergüzeşt-i levâyıh, defter-i a'mâl" ifadelerine yer verir.[3] Hatıratın müstakil bir tür hâlini alışı, Tanzimat'tan sonraya tekabül etse de bu tarihten önce yazılan bazı metinlerde hatıradan yararlanıldığı bilinir. Nitekim Türk edebiyatında vekâyi, sergüzeşt,

---

1 M. Orhan Okay, "Hatırat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1997, s. 445.

2 M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, 2. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 2010, s. 216.

3 Okay, agy, s. 445.

seyahatname, sefaretname gibi metinler hatıralarla zenginleştirilmiş eserlerdir.[4] Ebuzziya Tevfik'in "nâme-i âmâl" ifadesini kullanarak açıkladığı hatırat, ilk defa *Lûgat-ı Naci*'de "hatırda kalmış olan hususi keyfiyet, cem'i hâtırât" olarak yer bulur.[5] Bu türde yazılan eserlere de hatırat dendiği ifade edilir.

Hatırat, günümüzde anı kelimesiyle de karşılanır. Ancak söz konusu kelimeler, farklı köklerden türediği için aynı anlamı ifade etmezler. Hatırat, "akla gelme, hatırlama" manasına gelen "hutur" kelimesinden, anı ise "anmak" kökünden türer. Dolayısıyla "hatıra"da bilinçsiz geçmişi hatırlama, "çağırmazken ve beklemezken aklınıza" gelme durumu ortaya çıkarken, "anı"da özel bir amaca hizmet eden bilinçli hatırlama vardır.[6] Metin Kayahan Özgül, hatıra ve anı ayrımını yaparken şu soruları da beraberinde yöneltir: "Acaba artık hatırladıklarımızı değil de anmak istediklerimizi mi kaydediyoruz? Hatıralar hatırladıklarımız ise anılar da onların arasından anılmaya değer bulduklarımız mıdır?"[7] Bu sorulara cevaben hatırat olarak isimlendirilen çoğu eser için anı ismi daha uygun görünür. Bilhassa katıldığı savaşları, yaptığı hizmetleri, siyaset arenasındaki rolünü anlatan pek çok yazar, hatırladığını değil, anmak istediğini kaleme alır. Bu manada anı, hatırlananlar arasında anmak istenenlerin yazılması olarak düşünülmeli, hatırat türündeki eserlerin daha seçici olanları görülmelidir. Dolayısıyla hatırat kelimesi, daha kapsayıcı bir tür adıdır. Bahsettiğimiz çağrışım farklılıklarına rağmen günümüzde her iki kelimenin aynı türü karşılamak için kullanıldığı bir gerçektir. Türkçe sözlüklerden örneklerle bu yargıyı desteklemek mümkündür. Mustafa Uslu'nun terimler sözlüğünde, "Anı türünde yazılan eserlere hatırat adı verilir,"[8] cümlesi; Ahmet Saraçoğlu'nun hatırat ve anı kelimeleri için farklı başlıklar açıp aynı tanıma yer vermesi,[9] bir titizlenme ve hassasiyet taşımadan her iki kelimenin de aynı an-

4 Okay, *age.*, s. 216.

5 Nurullah Çetin, *Nesir Türleri*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2012, s. 63; Ali Birinci, *Tarih Yolunda*, Dergâh Yay., İstanbul, 2001, s. 18.

6 Metin Kayahan Özgül, *Kandille İskandil*, Ankara, Hece Yay., 2003, 127.

7 Özgül, *age.*, s.129.

8 Mustafa Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 25.

9 Ahmet Saraçoğlu, *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, ETAM Matbaa, Eskişehir, 2000, s. 18; 145.

BİRİNCİ BÖLÜM

# HATIRATIN İZİNDE SİYASİ TARİH

## II. Abdülhamid Dönemi

### II. Abdülhamid'in Hususi Hayatı

Osmanlı Devleti'nde otuz üç yıl saltanat koltuğunda oturan II. Abdülhamid, olumlu ve olumsuz manada çok fazla eleştiriye maruz kalan padişahlar arasındadır. Hükümdarlığı döneminde yaşayan yazar, şair, gazeteci ve devlet adamları hatıratlarında, II. Abdülhamid'in günlük hayatı, karakteri, ilgi alanları ve devlet adamlığı üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu başlık altında onun hatıratlara yansıyan şahsiyeti ve hususi hayatı üzerinde durulacaktır.

II. Abdülhamid, düzenli bir hayat yaşar ve işlerini program dâhilinde yürütür. Mabeyn Kâtiplerinden İsmail Müştak [Mayakon]'un verdiği bilgiye göre genellikle erken yatıp erken kalkan II. Abdülhamid, sabahları iyi havalarda bir müddet bahçede dolaşır. Ayrıca musahiplerinin ve bilhassa Tüfekçi Halil Bey'in refakatinde atlarıyla ve kuşlarıyla ilgilenir. Daha sonra resmî çalışmaları başlar, bu çalışmaların ne kadar süreceği belli değildir. Onun dairesi sabahtan akşama kadar çok yoğundur; "her gün Abdülhamid'e götürülen zarfların, resmî tezkerelerin, şifreli şifresiz telgrafların, irili ufaklı jurnallerin, ariza namı verilen istirhamnamelerin haddi hesabı" yoktur.[1] II. Abdülhamid bunları ya kendisi okur ya da huzurunda bulunan mabeyn mensuplarına okutur. Günün beş altı saatini meşgul eden bu işlerin haricinde II. Abdülhamid'in günlük uğraşlarına dair şunlardan bahsedilebilir: "Zât-ı şahane bahçede geziniyor, zât-ı şahane sandalla gezmeye çıktı, zât-ı şahane Malta Köşkü'ne gitti, zât-ı şahane tiyatrodadır. Nihayet zât-ı şahane istirahate çekildi."[2] İsmail Müştak'ın açıklamalarından da anlaşılacağı üzere sade bir saray hayatı yaşayan II. Abdülhamid, hem devlet işlerine hem de kendisine vakit ayırarak günlük hayatını sürdürür.

---

1 İsmail Müştak Mayakon, *Yıldızda Neler Gördüm?*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 76.

2 Mayakon, *age.*, s. 77.

II. Abdülhamid, dış görünüşüne dikkat ederek şık giyinmeye özen gösteren bakımlı bir padişahtır. Semih Mümtaz'ın gözlemlerine göre II. Abdülhamid'in atkısı, daima çorabıyla aynı renktedir. Gömlekleri her zaman beyaz renklidir. Saçlarını sağdan ayırarak tarayıp sık sık fırçalar. Sakalını da kendisi boyar. Daima elinde gezdirdiği kolonya şişesini birkaç saat içinde bitirir. "Bir defa olsun namazı terk etmediği için" günde iki üç defa elbise değiştirir. Bunun bir sebebi de kanepelerin üzerine diz üstü oturması ve pantolonunun buruşmasıdır. Cuma selamlığına gittiği vakit, şık bir üniforma giyer ve beyaz eldivenlerini takmayı ihmal etmez.[3] Halit Ziya, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Yıldız Sarayı'nı gezip tetkik etme imkânı bulur. İncelemeleri esnasında onun bir koleksiyon oluşturacak kadar çok elbisesi olduğuna şahitlik eder. Özellikle selamlık resminde giydiği üniformalardan ve paltolardan yaklaşık yüz takım görmüştür.[4]

Mabeyn Kâtiplerinden Ahmet Reşit [Rey]'in gözlemlerine göre II. Abdülhamid, kıyafetlerine hassasiyet gösterse de israfı sevmeyen, "tab'an muktesit bir adam"dır. İkinci Kâtip Kadri Efendi'ye, "Hünkârdan para alabilmek için üstüne top atmalı," dedirtecek kadar tasarruf sahibidir. Onun en büyük masrafı, "dünya saraylarının en kalabalığı olan sarayındaki adamları" doyurmaktır.[5]

Ahmet Reşit'in gözünde II. Abdülhamid cahildir. Ancak yaratılıştan gelen zekâsıyla ve tecrübesiyle bunun üstesinden gelir. Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturmaya çare bulacak kadar yenilikçi olmasa da zekâsı ve yetenekleriyle tahttan indirilinceye kadar mevcudu korumaya çalışır. Tahttan indirildikten sonra dağılmaya başlayan imparatorluğun on sene içinde aldığı vaziyet, onun başarısının bir göstergesidir. Ahmet Reşit, II. Abdülhamid'in hafıza kuvvetine dikkat çeker; gördüğü bir insanı, olayı yahut imzaladığı bir kâğıdı yıllar sonra hatırlayabildiğini gözlemler. II. Abdülhamid'in bir diğer

---

3 Ahmet Semih Mümtaz, "Evvel Zaman İçinde", *Canlı Tarihler IV*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946, s. 84.

4 Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar,* C.1, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 152.

5 Ahmet Reşit Rey, "Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)", *Canlı Tarihler III*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1945, s. 46.

hususiyeti ise gördüğü bir insanın zihnî ve ahlaki özelliklerini tahminde hakikate yakın isabet göstermesidir.[6]

II. Abdülhamid'in eğlenme tarzı ve ilgi alanları da hatıratlarda yer bulur. Tiyatro izlemek onun başlıca eğlenceleri arasındadır. Bilhassa çok çalıştığı ve yorulduğu günlerde tiyatro izlemeyi tercih eder.[7] Yıldız Sarayı'ndaki tiyatroya haftada iki üç gece kadınları, çocukları, nöbetçi mabeyncileri, kâtipleri ve yaverleri toplayarak tiyatro izletir.[8] İtalyan artistlerinden müteşekkil Yıldız Sarayı'ndaki tiyatro heyeti, "garp piyesleri" sahneler. Alaturka oyunlar için de Muzıka-ı Hümayun kadrosunda sanatkârlar mevcuttur.[9] Nitekim bu dönemde "Muzıka-ı Hümayun'a opera-operet, tiyatro ile orta oyunu, cambaz ve Karagözcülük-hokkabazlık-kuklacılık gibi yeni bölümler" de eklenerek geleneksel ve Batılı eğlencelere yer verilir.[10]

II. Abdülhamid, Avrupa'dan meşhur tiyatro ve saz sanatçıları İstanbul'a geldiği zaman onları saray tiyatrosuna hünerlerini sergilemek üzere davet eder.[11] 1906 yılında dünyanın meşhur kemancılarından Fransız Mösyö Thibaud İstanbul ziyaretinde saray tiyatrosunda ağırlanır. O gün salonun kalabalık olmasını isteyen II. Abdülhamid, saraydaki herkesi salona toplar. Davetliler arasında Fransa Büyükelçisi Mösyö Constant da bulunur.[12] II. Abdülhamid, bazen büyükelçilerle toplantı yapmak için tiyatro oyunu sahneletir. Büyükelçileri cuma namazından sonra Çit Köşkü'nde kabul ettiği gibi hususi ziyafetlerden sonra tiyatro vesilesiyle de görüşmelerini gerçekleştirir.[13]

Alaturka sazın "insana sarhoşluk hevesi" verdiğini düşünen II. Abdülhamid, "taksimlerden ve gazellerden" hoşlanmaz.[14] Dolayısıyla saz âlemlerine kendisi katılmadığı gibi çocuklarının katılması-

---

6 Rey, *age.*, s. 48.

7 Tahsin Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 17.

8 Mümtaz, *age.*, s. 76.

9 Tahsin Paşa, *age.*, s. 17.

10 Nuri Özcan, "Muzıka-i Hümâyun", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2006, s. 423.

11 Tahsin Paşa, *age.*, s. 18.

12 Mümtaz, *age.*, s. 77-78.

13 Tahsin Paşa, *age.*, s. 18.

14 Mümtaz, *age.*, s. 76.

na da izin vermez. Alaturka şarkıları sadece piyanoda çaldırıp dinlemekle yetinir. Batı müziğine ise "bir iptila derecesinde taraftarlığı" vardır.[15] Onun bu ilgisi çocuklarının piyano, keman ve viyolonsel dersleri almalarını sağlar. Kendisi de çoğu zaman onların müzik derslerine iştirak eder. Bununla birlikte Yıldız Sarayı'nda bir opera heyeti teşkil ettirir. Beyoğlu'na "ne çeşit bir Fransız yahut İtalyan opera heyeti gelse" onlardan birkaçını "rütbelerle, dolgun maaşlarla" Muzıka-ı Hümayun'a tayin ettirir.[16] II. Abdülhamid'in mandolin merakını da Muzıka-ı Hümayun'da bulunup orkestra şefliği yapan Mustafa Cicibay'dan öğreniriz. Orkestra ile Yıldız Sarayı'na giderek ona serenatlar yaptıklarını bildiren Cicibay, II. Abdülhamid'in mandolini çok sevdiğini ve Haremağası Nadir Ağa'nın da öğrenmesini istediğini bildirir. Mandolin derslerine başlayan Nadir Ağa, II. Abdülhamid'in sürekli yanına çağırarak iş vermesi sebebiyle derslerine devam edemez ve eğitimi yarım kalır.[17]

II. Abdülhamid, devlet işlerinden vakit bulduğu zamanlarda marangozhanesinde vakit geçirir. Marangozluğa ve çini ürünlere merakı olduğu için saraya marangozhane ve çini fabrikası kurdurur. Avrupa hükümdarlarına bu fabrikada yapılan ürünlerden hediyeler gönderir. Onun bir diğer ilgi alanı atlar ve güvercinlerdir. Kıymetli atları olan II. Abdülhamid, onlarla özel ilgilenir, bazılarını hükümdarlara ve "bazı muteberâna ve süferâya" hediye eder. Tahsin Paşa, II. Abdülhamid'in şehzadeliği zamanında ata çok bindiğini ve binicilik hususunda pek maharetli olduğunu yakınlarından işitir.[18] II. Abdülhamid'in atlardan sonra en çok ilgilendiği hayvan köpeklerdir. Yıldız Sarayı'nda en iyi ve nadir cinslerden köpeklerin olduğunu söyleyen Halit Ziya, sarayda papağanlara, kanaryalara, dudulara, kumrulara ve güvercinlere de tesadüf eder.[19]

II. Abdülhamid'in alışkanlık hâline getirdiği bir diğer özelliği kitap dinleyerek uyumaktır. Ona roman okuyan şahsiyet, çocuklu-

---

[15] Mümtaz, *age.*, s. 77.

[16] Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar,* C.1, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 166.

[17] Cemalettin Bildik, "Abdülhamid'e Dair Hatıralar", Anlatan: Mustaca Cicibay, *Olay*, C. 3, S. 32, 15 Eylül 1945, s. 16, 17.

[18] Tahsin Paşa, *age.*, s. 20.

[19] Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar,* C. 3, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1941, s. 30-31.

İKİNCİ BÖLÜM

# HATIRAT VE EDEBİYAT

## Edebî Dönemler ve Topluluklar

### Edebiyat-ı Cedide Topluluğu

Edebiyat-ı Cedide topluluğu, 1896-1901 yılları arasında *Servet-i Fünun* dergisi etrafında bir araya gelmiştir. Hüseyin Cahit, Edebiyat-ı Cedide topluluğunun bir araya geldiği dönemde edebiyat dünyasını çokça meşgul eden abes-muktebes tartışmasının gündemde olduğundan bahseder.[1] Kafiye konusundaki bu tartışma, Hasan Âsaf adlı bir gencin *Malumat* dergisinde yayımladığı "Burhan-ı Kudret" adlı şiirinden ortaya çıkar. Hasan Âsaf, şiirinde "abes" ve "muktebes" kelimelerinden hareketle kulağa göre kafiyeyi esas alan bir denemede bulunur. Bu denemeyi beğenmeyen Mehmet Tahir Efendi, Hasan Âsaf'ı eleştirir ve Recaizade Ekrem'i de tartışmaların içine çeker. Bununla birlikte onun *Asır* gazetesinde tefrika edilen "Şemsa" hikâyesini izinsiz olarak gazetesinde neşreder.[2] Bu meselelere sinirlenen Recaizade Ekrem, polemik yazılarını *Servet-i Fünun* dergisinde "Tebşir ve Mülâhaza" başlığıyla yayımlar. Onun dergi seçiminde, *Servet-i Fünun*'un sahibi Ahmet İhsan'ın Mekteb-i Mülkiye'den öğrencisi olmasının büyük etkisi vardır. Recaizade Ekrem, yazılarının beğenilmesi üzerine söz konusu derginin "yeni edebiyat anlayışını sürdürmede iyi bir vasıta olabileceği" kanaatine varır.[3]

Ercüment Ekrem, Edebiyat-ı Cedide topluluğunun oluşmasıyla ilgili çok önemli bir hatırasını kaydeder. Bir gün Ahmet İhsan'la ortağı Âsım Bey, Recaizade Ekrem'in evine giderler. O günkü sohbetlerinin sonucunda edebiyatın "dağınıklık yüzünden" değerden düştüğü üzerine hem fikir olurlar. Bunun üzerine Ahmet İhsan, Recaizade Ekrem'e şu teklifi yapar: "Mecmuamı emrinize vereyim. İstihap ve tensip buyuracağınız şuara ve üdebayı orada toplayalım. Şaşırmış bir

---

1 Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1935, s. 71.

2 İsmail Parlatır (Editör), *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara, 2006, s. 12-13.

3 Parlatır, *age.*, s. 9-10

vaziyette olan edebiyata yeni bir istikamet vermenin yolunu araştıralım." Recaizade Ekrem, ilk başta bu teklifi tereddütle karşılar. O hafta içinde evlerine gelen Tevfik Fikret'in "Bunu yapmak, bugün hele bir lüzum olmuştur. Kasidecilik, gazelcilik hortluyor!.." sözlerinden sonra ise Ahmet İhsan'ın teklifini sıcak karşılar. Böylelikle "Mekteb-i Sultanî'de bizzat yetiştirdiği ve şairlik kudretini daha o zamandan sezmiş bulunduğu" Tevfik Fikret'i, *Servet-i Fünun* idarehanesine götürür.[4] Biri yayıncı diğeri şair iki öğrencisini tanıştıran Recaizade Ekrem, Fikret'in dergide Yazı İşleri Müdürü olarak çalışmasını ister. Karşılıklı kabuller sonucunda derginin içeriğiyle ilgili tüm yetkiler Fikret'e devredilir. Ahmet İhsan bahsi geçen görüşmeyi şu cümlelerle anlatır:

> l312/1896 yılına rastlayan bu kış ziyaretinde Ekrem Bey yalnız değildi. Bakışı çok güçlü, iri vücutlu, pek sevimli yüzlü bir delikanlıyla birlikte gelmişti. Çok sevdiğim üstadın ellerinden öperken, delikanlıyı göstererek:
>
> - Size Tevfik Fikret Bey'i getirdim, dedi. Kendisi benim çok sevdiğim yetenekli bir gençtir. *Mektep* filan gibi kimi dergilerde eserleri de çıktı. Ama ben istiyorum ki, Tevfik Fikret Bey, *Servet-i Fünun*'un olsun!
>
> Kararı hemen vermiştik. Büyük üstadın isteği üzerine Tevfik Fikret Bey *Servet-i Fünun*'un yazı ve düzeltme işlerini kabul etmişti; ben ona içerik konusunda bütün yetkileri vermiştim. Bu görüşmede Edebiyat-ı Cedide topluluğu kurulmuş oluyordu.[5]

Recaizade Ekrem, haftada üç dört akşam *Servet-i Fünun* idarehanesine uğrar; Tevfik Fikret ise düzenli olarak dergi idarehanesinde vakit geçirir. Bu süreçte Cenap Şahabeddin, Ali Ekrem Bolayır, Hüseyin Suat, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit, Ahmet Şuayb, Ahmet Hikmet, Hüseyin Kâzım gibi isimler dergi etrafında bir araya gelirler. Ahmet İhsan'ın ifadesiyle "bu ulvi irfan gemisinin kaptanlığını üstat Ekrem" yapar; Fikret ise "geminin nazik, narin ve idaresi güç makinalarını fevkalâde maharetle" işletir.[6] Böylece 1901'e kadar devam eden bir "edebiyatçı ve garpçı kaynayış" dönemi başlar.[7]

---

[4] Ercüment Ekrem Talu, "Tanıdığım Edebiyatçılar", *Yeni Sabah*, 19 İkinciteşrin 1944, s. 2.

[5] Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım,* C. 1, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1930, s. 95-96.

[6] Tokgöz, *age.,* 96.

[7] Ahmet İhsan Tokgöz, "Basın Kurultayının Hatırlattıkları", *Ülkü*, C. 5, S. 29, Temmuz 1935, s. 349.

Halit Ziya, Recaizade Ekrem'in davetiyle *Servet-i Fünun*'un yazı kadrosuna katılır. Tevfik Fikret ve Cenap Şahabeddin'le aynı dergi etrafında bir araya geleceğine sevinen Halit Ziya, "dostlarla bir tenezzüh seyranına çıkıyormuşçasına" ruhuna kanatlar takıldığını hisseder.[8] Recaizade Ekrem'in Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin ve kendisi için önemine şu cümlelerle değinir: "Bu el; birinin ustası, ikincisinin edebî telekkiyatta bir rehberi, üçüncüsünün ilk adımlarında bir hamisi olmuştu ve üçü tarafından da hürmetle öpülecek nezih ve mübarek bir eldi. Derhal onun işaretine mutavaat ederek oraya gittiler."[9] Halit Ziya, aynı dergi etrafında bir araya gelseler de bu üç ismin aralarında sanat anlayışı bakımından bir yakınlığın olmadığını, buna karşılık sanat zevki bakımından birlikteliğin bulunduğunu hatıralarına kaydeder.[10]

Halit Ziya, *Servet-i Fünun* dergisi etrafında bir araya gelen diğer edipleri ise rüzgârın taşıdığı tohumlara benzetir: "Orada toplananlar ve filiz vermeye başlayanlar bir tesadüf rüzgârının uğrağına nasılsa serpilivermiş tohumlar idi ki, gene tesadüfün lütfuyla taze usarelerini besleyebilecek bir avuç toprak da bulmuşlar, oracığa tutunuvererek etrafı ihata eden çalılıklardan mevcudiyetlerini koruyabilmişlerdi."[11] Halit Ziya'ya göre onlar, farklı koşullarda yetişip sosyal statü bakımından farklı konumlarda bulunmalarına rağmen mevcut edebiyatı sorun olarak görüp yeni bir edebiyat düşüncesi etrafında toplanmışlardır. Aynı zamanda bu düşünce onların birbirlerine sımsıkı tutunmalarını ve destek olmalarını sağlamıştır.[12]

Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf aracılığıyla Edebiyat-ı Cedide yazarları arasına katılır. Ayastafanos'ta gördüğü küçük bir kız çocuğundan hareketle yazdığı "Röneka" adlı hikâyesini Mehmet Rauf'a okuyan Hüseyin Cahit, dostunun teşvikiyle yayımlanması için *Servet-i Fünun* dergisine gönderir. Adı geçen hikâye derginin 14 Ocak 1897 tarihli sayısında yer alır.[13] "Röneka"nın verdiği cesaretle bir hikâye daha yazıp onu da aynı dergiye gönderen Hüseyin Cahit,

[8] Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 2. Baskı, Özgür Yay., İstanbul, 2014, s. 625.
[9] Uşaklıgil, *age.*, s. 631.
[10] Uşaklıgil, *age.*, s. 632.
[11] Uşaklıgil, *age.*, s. 625.
[12] Uşaklıgil, *age.*, s. 578.
[13] Hüseyin Cahit, Röneka, Servet-i Fünun, S. 305, 14 Ocak 1897, s. 298-301.

daha sonra Mehmet Rauf'la birlikte *Servet-i Fünun* idarehanesine giderek Tevfik Fikret'le ve Halit Ziya'yla tanışır. Edebiyat-ı Cedide'nin bu iki ismine yönelik o anki hislerinden bahsettiği satırlar şöyledir:

> Kendimi artık müptedi bir çocuk bulmakla beraber Servetifünun'a girerken içimde bir heyecan vardı. Orada Fikret ile Halit Ziya'yı gördüm. Fikret'in derhal emniyet ve muhabbet telkin eden tatlı bir karşılayışı, müstehzi zannolunabileceği hâlde istihza etmeyen bir gülüşü vardı. Halit Ziya Bey daha teklifli, daha ağır görünüyordu. İhtimal ki yazıları gibi muntazam ve mutantan konuşmasının da bunda tesiri oluyordu. Rabıtası bozuk bir yazıdan insan nasıl mahcup olursa Halit Ziya'nın karşısında da biraz laubali davranmaktan insan öyle utanacak zannediyordum.[14]

Ahmet Reşit [Rey], 1890 yılında Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra Mabeyn Dairesine kâtip olarak girer. Orada tanıştığı Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'le aralarında zaman içinde bir dostluk kurulur. Ali Ekrem, bir gün sohbetleri sırasında *Servet-i Fünun* dergisine A. Nadir müstearıyla eser gönderdiğini söyler ve kendisini de aynı hususta teşvik eder. Bunun üzerine Ahmet Reşit, Ahmet İhsan'ın bulduğu H. Nâzım müstearıyla söz konusu dergiye eserlerini göndermeye başlar. İsmail Safa, Rıza Tevfik, Süleyman Nesip ve Hüseyin Sîret onun daha önceden tanıdığı isimlerdir. Edebiyat-ı Cedide'nin diğer üyeleriyle ise dergi idarehanesinde tanışır. Ahmet Reşit, Edebiyat-ı Cedide topluluğunu bir araya getiren hususu şu cümleyle özetler: "İlk görüşmemizde bile konuşup tartışmaya gerek kalmadı, her birimizin zihninde bir anda doğan edebiyat idealine zaten sarılmıştık."[15]

Edebiyat-ı Cedide topluluğu ortaya çıkmadan önce bir hazırlık dönemi yaşamamış; üyeleri, önceden konuşup anlaşarak aynı çatı altında toplanmamıştır. Halit Ziya, söz konusu topluluğun beyannamelerini açıklayan bir yazıyla ortaya çıkmadıklarını bildirir. Bu nedenle "Edebiyat-ı Cedide" adının nasıl ortaya çıktığını hiçbir zaman gereği gibi açıklayamadığı gibi yeni bir edebî neslin temsilcisi olacaklarından bile haberleri olmadığını itiraf eder.[16]

---

[14] Yalçın, *age.*, s. 73.

[15] Ahmet Reşit Rey, "Gördüklerim-Yaptıklarım (1890-1922)", *Canlı Tarihler III*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1945, s. 50.

[16] Uşaklıgil, *age.*, s. 639.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# HATIRATA YANSIYAN SOSYAL HAYAT

## Eğlence Hayatı

### Ramazan Eğlenceleri

Osmanlı döneminde ramazan ayı manevi ikliminin yanı sıra eğlenceleri, iftar sofraları ve misafirliklerle anılır. Bu ayda insanlar gündüzü gece, geceyi de gündüz gibi yaşar. Asıl hayat iftardan sonra başlar, sahur vaktine kadar devam eder. Yılın on bir ayında akşamları evlerine kapanan İstanbul halkı, ramazan ayında sahura kadar uyanık kalıp kendilerine eğlence arar. Turhan Tan'ın ifadesiyle "iftar topu atılır atılmaz, kıtlıktan yeni çıkmış açlar gibi bol verimli sofralara saldıran bu küme küme insan" midesini, ancak uykusundan vazgeçerek çıktığı uzun gezintilerde dinlendirebilir.[1]

Ramazan ayında İstanbul halkı, "pek hatırlı bir misafiri karşılamaya hazırlanır gibi" titiz davranır.[2] İki hafta süren ramazan hazırlığında, bir ay boyunca iftar ve sahur sofralarını dolduracak olan gıda maddeleri temin edilir. İftar davetlerine ve akşam oturmalarına gelecek misafirler için de detaylı bir temizlik yapılır; "günlerce tahta gıcırtıları, İstanbul şehrine, sokaklarından kağnılar geçen bir Anadolu kasabası ahengi" verir.[3] Neticede bilhassa zengin aileler için ramazan hazırlığı, "şeref ve namus borcu" gibi bir ahlâk vazifesidir.[4]

Ramazan hazırlıklarında asıl önem verilen yer, mutfak ve kilerdir. Nitekim ramazan "her şeyden evvel, boğaz ve mide ile alakadar-

---

1 M. Turhan Tan, "Eski Devrin Ramazanları", *Hafta,* sayı 36, Birincikanun 1934, s. 5, 8.

2 Ercüment Ekrem Talu, "Dünkü ve Bugünkü İstanbul: Ramazan", *Son Saat*, 19 Temmuz 1947, s. 2.

3 Refik Halit Karay, "Eski Zamanlarda Ramazan Hazırlığı", *Tan*, 21 Eylül 1941, s. 3.

4 Necip Ali Küçüka, "Denizli'nin Geçmiş Sosyal Hayatı: Denizlinin Eski Ramazanları", *İnanç*, S. 70, 1942, s. 1.

dı[r]."[5] Her aile bu ayda "kudretine göre" evinin erzakını temin eder.[6] Refik Halit Karay'ın babası Mehmet Halit Bey, ramazandan bir iki hafta önce, akşam ibadetini yapıp ev erkânını etrafına toplayarak alınacak erzakı not eder ve toplu alışveriş yaptırır. Zengin aileler mahalle bakkallarından alışveriş yapmayı "haysiyete muvafık" bulmazlar. Onlar erzaklarını üç aylık olarak Mısır Çarşısı civarındaki Asmaaltı'ndan alıp yük arabalarıyla taşıtarak evlerinin kilerlerini doldururlar.[7]

Ramazan hazırlığı sadece evlere mahsus değildir. Dükkânlar, caddeler, meydanlar bir değişime, yenilenmeye uğrar. Refi Cevad Ulunay, İstanbul'u ramazan ayında "bir düğün evine" benzetir. Şehirde ortaya çıkan değişikliği ve şehrin hazırlıklar sonrası yeni görünümünü şu cümlelerle anlatır:

> Unutulmayacak kadar yakın bir maziye kadar ramazanda İstanbul muazzam bir düğün evine benzerdi. Toplar atılır; davullar çalınır; camiler donanır, minarelerde mahyeler kurulur; Çeşmemeydanı, Yeşiltulumba, Tophane'de çalgılı kahveler açılır; Tavukpazarı'nda saz şairlerinin kahveleri dolar: Şehzadebaşı, Direklerarası çaycılar, sazlar, tiyatrolar, pehlivan güreşleri, at canbazları ile bir panayıra benzer... Gündüzü gece, gecesi gündüz olan bu koca şehir otuz gün yer içer, bütün Şarkı zevkine, zarafetine hayran ederdi.[8]

İftardan sonra eğlenmeye çıkan halkın bir araya geldiği mekânlar, temizlik ve tadilat işleriyle ramazana hazırlanır. Sermet Muhtar'ın verdiği bilgiye göre Vezneciler'le Şehzadebaşı arasındaki çaycılar camekânlarını boyatırlar; tezgâhlarını, semaverlerini hazır hâle getirirler. Ramazanın gelişine yönelik alametlerden bir diğeri ise "çam tahtalarından iki salaş berhane"nin yükseltilmesidir. Bunların birine at cambazhanesi, diğerine Mardiros Mınakyan'ın Osmanlı Dram Kumpanyası yerleşir.[9]

Minareleri mahyalarla süslenen camiler, teravih namazı için cemaate kapılarını açar. Halide Edip Adıvar, çocukluk yıllarında Süleymaniye'ye teravih namazına gider. Sokaklar kalabalıktır, insanlar ellerindeki fenerlerle "bir ateş böceği kafilesi hâlinde hareket"

---

5 Karay, agy., s. 3.
6 Talu, agy., s. 2.
7 Karay, agy., s. 3.
8 Refi Cevad Ulunay, "Ramazan Sergileri", *Salon*, S. 42, 15 Temmuz 1949, s. 692.
9 Sermet Muhtar Alus, "Eski Ramazanlar", *Vatan*, 15 Birinciteşrin 1940, s. 3.

eder. Halide Edip, mahyayı ilk defa burada görür ve hissettiklerini şu cümlelerle anlatır: "Minareden minareye havada uzanan ışıktan yazılar, mavi kubbede ne garip ve tabiatüstü bir nur tecellisi... Ramazanı karşılayan bu nurdan yazılar, beni belki Baltazar'ın[10] duvarda gördüğü yazılar kadar şaşırttı."[11] Halide Edip'in belirttiği üzere mahyalar ramazanın bir simgesidir, aynı zamanda insanları uhrevî duygulara bürüyüp ibadete yönelten birer habercidir.

Ramazan ayındaki iftar davetleri, ibadet anlayışının ve geleneğin birleştiği bir buluşma ortamıdır. Nitekim bu ayda "İstanbul, en nefis yemeklerin her 'merhaba' diyene sunulduğu muazzam bir imarethaneye" döner. Refik Halit'in verdiği bilgiye göre büyük konakların iftar sofralarında yer almak için tanıdık olmaya gerek yoktur. Ev sahipleri kim olduğunu, ne münasebetle gelindiğini sorma gereği duymaz. Kapıda duran hizmetkâr, misafirlerin kıyafetine göre yer gösterir; ya büyük sofraya, ya küçük sofraya ya da kahve ocağına gelenleri buyur eder.[12] II. Abdülhamid döneminde, ramazanın ilk gününden Kadir Gecesi'ne kadar herkese açık olan konaklardaki iftar sofralarında, sarayla ve emniyet kuvvetleriyle irtibatlı hafiyeler bulunur. Bu sebeple konak sahibi, iftar sofrasındaki sohbet konularına azamî dikkat eder.[13]

Denizli'de geçen çocukluk yıllarını anlatan Necip Ali [Küçüka], zengin ailelerin ramazanın on beşinden sonra iftar davetlerine başladığını söyler. Bu davetlerde önce semtin büyük hocaları, sonra mahallenin ve çevrenin fakir halkı misafir edilir. Ev sahibi de konuklarıyla sofrada bulunarak onlara verdiği değeri hissettirir. [14]

---

[10] Baltazar, Danyal peygamberin anlatısında adı geçen son Babil kralıdır. Bu anlatıya göre Baltazar, bir gece âleminde Nabukodonosor'un bir zamanlar Kudüs Tapınağı'ndan çalmış olduğu kutsal kapları getirtir. Kutsal kaplara yönelik bu saygısızlık üzerine Baltazar, bir elin duvara esrarengiz harfler çizdiğini görür ancak okuyamaz. Huzuruna çağırdığı Danyal Peygamber ise bu yazıyı okuyarak şu açıklamayı yapar: "Bu eli Tanrı gönderdi, el de Mene, Tekel, Feres yazdı. Mene, Tanrı hükümdarlığının günlerini saydı, sonunu belirledi; Tekel, terazinin kefesine kondun, pek hafif kaldın; Feres, krallığın paylaşılacaktır." Danyal Peygamber'in anlattığı gibi o gece Baltazar öldürülür ve Medli Dara, Babil tahtına geçer ("Baltazar", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 3, Milliyet Gazetecilik, İstanbul, 1986, s. 1280).

[11] Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, 6. Baskı, Özgür Yay., İstanbul, 2004, s. 60.

[12] Karay, agy., s.3.

[13] Ercüment Ekrem Talu, "Dünkü ve Bugünkü İstanbul: İftarlar, Diş Kiraları", *Son Saat*, 1 Ağustos 1947, s. 2.

[14] Küçüka, agy., s. 2.

Devlet büyüklerinin ve Osmanlı hanedan mensuplarının verdikleri iftarlar hafızalarda yer etmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde iki defa sadrazamlık yapmış olan Keçecizade Fuat Paşa, Çubuklu'daki yalısında iftar davetleri verir. Sofraları bahçede hazırlatır, yemeğin ardından akşam namazları da açık havada kılınır. Bahçedeki ağaçlar renk renk fenerlerle donatılır; ağaçların arasına duaların ve beyitlerin yazılı olduğu küçük mahyalar asılır. Semih Mümtaz, Avrupa'nın şato ve kır âlemlerine benzettiği bu iftar sofralarıyla ilgili geniş bilgi verir. Fuat Paşa'nın yemek yediği sofra yirmi dört kişiliktir. "Beyefendilerin" sofraları ise dört beş adet olmak üzere on iki kişiliktir. Harem dairesinde de benzer durum vardır; "koca yalı kadın misafirlerle de dolup" taşar.[15] Teravih namazından sonra misafirler, şerbet ve kahve ikramlarını yudumlayarak istirahat ederler. Ardından Karagöz yahut Kavuklu ve Pişekâr'ın başrolde olduğu orta oyunlarıyla akşam eğlenceleri düzenlenir. Harem dairesinin bu oyunları izlemesi hâlinde "nükteler ve cinaslar" bir terbiye çerçevesinde yapılır.[16]

Fuat Paşa'nın yalısı gibi II. Mahmud'un kızı Şair Adile Sultan'ın "emsali saraylarda görülmeyen bir ihtişam ile meşhur ve malûm" olan Fındıklı'daki sarayı da ramazanlarda misafirlerine kapılarını açar. Yemekler mücevherli tabaklarda yenir ve ramazanın ilk iftarına Osmanlı hanedanına mensup sultanlar davet edilir. Bu gelenek, II. Abdülhamid saltanatının ilk yıllarına kadar sürer. Adile Sultan, "dışarıdaki fukarayı yedirmek ve giydirmekle" de adından bir hayli söz ettirmiş yardımsever bir hanımefendidir.[17]

Semih Mümtaz, Hacı Kâmi Efendi'nin iftarlarını "elez ve enfes" ifadeleriyle anarak İstanbul'da bir örneğinin olmadığına dikkat çeker. Fatih'te oturan Kâmi Efendi, her Kadir Gecesi Semih Mümtaz ve ailesini konağına davet eder. Bu iftarlarda Tevfik Paşa, Âmedci Mehmet Ali Paşa, Beylikçi Nâsır Bey, Divan-ı Muhasebat Reislerinden Mücib Bey, Babanzade Mustafa Zihni Paşa da davetliler arasında hazır bulunur.[18] Ramazan iftarlarında Semih Mümtaz'ın evinde de on iki sofra kurulur. Fakir halk için ayrı olarak on tabla yemek

---

[15] Ahmet Semih Mümtaz, *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1948, s. 10-11.

[16] Mümtaz, *age.*, s.11-12.

[17] Mümtaz, *age.*, s. 162.

[18] Mümtaz, *age.*, s. 169.

# SONUÇ

*Yâdında Mı O Günler?* başlıklı bu çalışmada, 1930-1950 yılları arasında yayımlanan hatıratlardan hareketle II. Abdülhamid döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar devam eden süreçteki siyasi, sosyal, kültürel ve edebî ortam incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümü, kuramsal çerçeveyi çizmek maksadıyla hatırat türüne ayrılmıştır. Hatıratın özelliklerinden bahsedildikten sonra diğer otobiyografik türlerle ilişkisine değinilerek bu çalışmanın hatırattan hareketle yapılma sebebi açıklanmıştır. Hatırat, hem yazarın hayatına hem de yaşanan olaylara ışık tutan bir türdür. Hatıratı, diğer otobiyografik türlerden ayıran en belirgin özellik, yazarın kendisini değil, yaşadıklarını anlatmasıdır. Yazarın çevreye olan dikkati; yaşadığı, şahit olduğu yahut işittiği toplumsal hadiselere hatıratında yer vermesini sağlar. Bu noktada hatırat; tarih, edebiyat, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilim alanlarında bir yardımcı kaynak olma özelliği kazanır.

Giriş bölümünde dikkat çekilen bir diğer husus, hatırattaki gerçeğin salt gerçekle ilişkisi, bu türdeki eserlerin güvenilirliğidir. Hatıratta, yazarının bakış açısı, fikirleri ve değerlendirmelerine bağlı bir gerçeklik vardır. Bu yönüyle hatıratta yer alan bilgilerden bir çıkarım yapmak ve türü yardımcı bir kaynak olarak kullanmak için aynı türde yazılan diğer metinlerle, arşiv belgeleriyle, bilimsel kaynaklarla karşılaştırma yapmak zaruridir. Diğer taraftan türe dair metinlerden faydalanmak için müellif, eser ve amaç üçgeninde bir doğrulama yapmak gerekir. Hatırat yazarının anlattığı olaylara ne kadar şahit olduğu bilinmelidir. Müstearla ve isimsiz yazılan hatıratlar, bu manada güvenilirlik sorunu olan metinlerdir. Hatırat yazarının eserini kaleme almaktaki amacı da sorgulanmalıdır. Kendini aklamak, savunmak ve bir şahsiyeti övmek gibi nedenlerle yazılan hatıratlar daha dikkatli bir tetkike tabi tutulmalıdır. Son olarak hatırat metninin asıl nüsha olup olmadığı belirlenmeli, sadeleştirilmiş ya da müdahalede bulunulmuş metinler kullanılmamalıdır.

Çalışmanın bölümlerine geçmeden önce bütünü ilgilendiren şu

değerlendirmeye ihtiyaç vardır. 1930-1950 yılları arasında yayımlanan hatıratlarda askerî ve siyasi yönden Osmanlı dönemi eleştirilirken Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi övülmüştür. Aradan geçen süre zarfında geçmişle hesaplaşma kaygısı ve kendini aklama gayreti Osmanlı Devleti'ne karşı geliştirilen bu tutumun bir sebebidir. Ancak sosyal ve kültürel hayat dikkate alındığında aksi bir tutumla karşılaşılmış, mazi hasreti fazlasıyla hissedilmiştir. İncelenen hatıratların sosyal hayata bakan bir diğer yönü, çoğunluğu oluşturan Osmanlı dönemi hatıralarının tüm yönleriyle İstanbul'u anlatmasıdır. Bu durum çalışmaya da yön vermiş, daha çok İstanbul'la sınırlı bir içerik ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde hatıratların izinde siyasi tarihin seyri takip edilmiştir. "II. Abdülhamid Dönemi" alt başlığında, II. Abdülhamid'in hususi hayatından, mizaç özelliklerinden, yönetim şeklinden, kendisine karşı yapılan gizli faaliyetlerden bahsedilmiştir. Bilhassa saray efradının ve hususi hizmetinde bulunanların (Tahsin Paşa, İsmail Müştak Mayakon, Ahmet Reşit Rey, Cemil Topuzlu) hatıratlarından hareketle yazılan bu başlıkta, II. Abdülhamid'in vehim sahibi bir padişah olduğu, "istibdat" olarak anılan bir rejimle ülkeyi yönettiği konusunda neredeyse tüm yazarlar hemfikirdir. Bununla birlikte, toplum içinde hafiye teşkilatına karşı hoşnutsuzluk, haklarında jurnal verilme endişesi, hapis ve sürgün korkusu da hatıratlarda tekrar eden bahislerdir.

"II. Meşrutiyet Dönemi" alt başlığı, döneme damga vuran askerî ve siyasi meselelere ayrılmıştır. Hürriyetin ve adaletin timsali olarak görülen II. Meşrutiyet, hatıratlara sevinç gösterileriyle yansımıştır. Selim Sırrı Tarcan, Rıza Tevfik Bölükbaşı İstanbul'da, Kâzım Nami Duru Selânik'te, İbrahim Temo Romanya'da, Halit Kaçar sürgün olduğu Şam'da bu gösterilere katılıp meydanları dolduran insanları yönetmişlerdir. II. Meşrutiyet'le yaşanan sevinç, 31 Mart Vakası'nda eski idarenin tekrar geleceği korkusuna dönüşmüştür. İttihat ve Terakki Partisi'ne yakın olan hatırat yazarları, 31 Mart Vakası'dan dolayı eski yönetim taraftarlarını suçlamış, muhalifler ise bu vakaya İttihat ve Terakki'nin baskıcı tutumunun yol açtığını ileri sürmüştür. II. Abdülhamid'in yaşanan olaylardaki rolü de yazarlara göre farklılık göstermiştir. Bir tarafta ayaklanmayı onun yönettiğini, diğer tarafta ilgisinin olmadığını düşünenler mevcuttur. Ortaya çıkan

# DİZİN

31 Mart Vakası 69, 101-104, 107, 108, 110, 111, 268, 306, 526

**A**

Abdullah Ahi Tuncer 151, 544
Abdullah Cevdet 75, 86, 371, 373
Abdullah [Karabina] Efendi 200
Abdullah Paşa [Erkan-ı Harbiye Müşiri] 94
Abdullah Zühtü 261
Abdurrahman Benlioğlu 203, 204, 544
Abdurrahman Paşa [Adliye Nazırı] 93, 261
Abdurrahman Şeref Bey 228, 313
Abdülaziz [Sultan] 59, 61, 430, 471
Abdülhak Hamid Tarhan 272, 344, 371, 373-375, 377, 378, 384, 390, 392, 408, 411, 413, 419, 422, 463, 464, 466, 470, 507, 509, 510
Abdülhakim Arvasi 338, 406
Abdülhak Şinasi Hisar 39, 266, 276, 335, 341, 344, 354-356, 366, 370, 376, 377, 384, 388, 391, 396, 408, 410, 417, 471-473, 475, 476, 481, 496, 498-500, 502, 507, 512, 535, 544, 545, 563
Abdülhalim Memduh 288, 341-343, 365, 382, 556
Abdülhamid [II., Sultan] 63, 85, 539, 557
Abdülkadir İnan 240
Abdülmecid [Sultan] 450
Abdürrezzak [Abdi] 432, 466
Abidin Dino 39
Acemin Kahvesi 385
*Acılı Kuşak* 23, 51, 335, 540
*Açıksöz* 230, 231
Adile Ayda 18, 19, 28, 545
Adile Sultan 430
Adnan Adıvar 115, 204, 205, 245, 562
Adnan Menderes 44
Afet İnan 192, 224, 236-238, 510, 545
Afife Jale 510
*Ağaç* 390
*Ahenk* 293
Ahmed [I., Sultan] 455
Ahmet Ağaoğlu 21, 148, 210-212, 217, 228, 245-249, 273, 319, 320, 369, 373, 394, 535, 545, 568
Ahmet Cemil Akıncı 39
Ahmet Cevat Emre 394
Ahmet Cevdet Paşa 365
Ahmet Emin Yalman 297, 545
Ahmet Halit Yaşaroğlu 487, 545
Ahmet Hamdi Başar 222, 248, 250, 516, 535, 545
Ahmet Hamdi Tanpınar 336, 358, 381, 535
Ahmet Haşim 21, 265, 266-268, 329, 334-338, 341, 344-346, 356-360, 375, 376, 381, 384, 388, 393, 410, 417, 464, 478, 543, 544, 548, 552, 553
Ahmet Hikmet Müftüoğlu 254, 257, 301, 333, 393, 464, 480
Ahmet İhsan Tokgöz 51, 87, 100, 104, 106, 111, 121, 126, 135, 175, 254, 261, 269, 288, 299, 306, 332, 343, 505, 507, 515, 535, 546
Ahmet Kutsi Tecer 394

Ahmet Mithat Efendi 262, 264, 271, 272, 285, 296, 364, 365, 409, 415
Ahmet Muhip Dıranas 340, 390
Ahmet Muhtar Cili 244
Ahmet Muhtar Paşa 116-118
Ahmet Rasim 111, 264, 317, 318, 367, 385-387, 393, 479, 549, 551, 557, 560
Ahmet Reşit Rey 51, 56, 61, 67, 68, 82, 118, 120, 130, 256, 264, 374, 526, 535
Ahmet Rıza Bey 86, 88, 98, 101, 104, 305, 546
Ahmet Sabri İnhan 186, 546
Ahmet Samim 267, 268, 302, 303, 305, 408
Ahmet Saraçoğlu 16, 570
Ahmet Semih Mümtaz 56, 59, 62, 66, 68, 73, 77, 285, 292, 366, 430, 431, 444, 451, 462, 473, 474, 503, 505, 519, 535, 536, 546
Ahmet Şuayb 59, 254, 257
Ahmet Tezer 41
Ahrar Fırkası 101
*Ahter-i Kebîr* 297
Aka Gündüz 110, 174, 214, 398, 546
*Akbaba* 412
*Akın* 319, 320
Âkil Koyuncu 270
*Akşam* 314, 318, 331, 382, 387, 392, 411, 412
Alemdağı 70, 205, 477, 478, 566, 567, 572
Alfonse Daudet 349
Ali Birinci 16, 25, 30, 38, 41-43, 46, 47, 49, 282, 536
Ali Canip Yöntem 148, 241, 267, 270, 272, 546, 565
Ali Ekrem Bolayır 76, 254, 333, 362, 376, 384, 391
Ali Fethi Okyar 113, 227
Ali Fuat Cebesoy 194, 243, 546
Ali Fuat Türkgeldi 108, 109, 118, 134, 148, 149, 167, 460, 536
Ali Galip Bey [Elazığ Valisi] 199
Ali Galip Pasiner 152, 199
Ali Haydar Mithat 70, 84, 87, 113, 133, 139, 141, 154, 536
Ali İhsan Sabis 144, 154, 168, 169, 536, 546
Ali Kemal 81, 111, 190, 199, 313, 315, 365, 414
Ali Mükerrem 375
Ali Naci Karacan 274, 357
*Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği* 39
Ali Rıza Ceylan 165, 168
Ali Rıza Paşa [Sadrazam] 200
Ali Sami Yen 393
Ali Suavi 82, 83
Ali Süha 266, 267, 268
Ali Şefkati 79
Ali Şükrü Bey [Trabzon Mebusu] 205
Ali Tevfik 478
Ali Yürük 23, 536
Alphonse Daudet 288
*Anadolu Notları* 37
Ankara Erkek Lisesi 238, 351, 352
Ankara Kız Lisesi 510
Apollon Tiyatrosu 186
Arap İzzet Holo Paşa 77
Arif Baytın 150, 151, 536
Arif Bey [Dâhiliye Nazırı] 309
Arif Bey [Mabeynci] 77, 261
Arif Hikmet Bey [Hersekli] 366
Arif'in Kıraathanesi 383
*Arkadaş* 485-488, 491, 492, 496
Arthur Rimbaud 345
*Âsım* 377, 378, 411
Âsım Us 246, 404, 565

Askerî Tıbbiye 75, 299
*Asmalımescit* 74 24, 339, 376, 537
Âşık Veysel Şatıroğlu 401, 402, 554
Aşkî Nâili 314
Ata Lütfi Özdil 155-163, 547
*Atatürk'ü Özleyiş* 22, 45, 542
Avanzade Süleyman 111
Avlonyalı İsmail Kemal 84, 87, 557
Avni Candar 393, 394, 547
Ayasofya Cami 105
Ayasofya Meydanı 103, 104, 106, 107
Ayayorgi Tepesi 445
*Aydede* 318, 383, 435, 474, 546, 564, 567
Ayhan Hünalp 390
*Âzad* 305
Aziz Haydar Omur 26, 127, 547
Aziz Hüdai Akdemir 122, 547
Aziz Hüsnü Bey [Zorluzade] 383
Aziz Mahmut Hüdayi 438
Aziz Nesin 31, 324-327, 536, 547, 548
Aziz Samih İlter 5, 80, 112, 113, 115, 116, 151, 548

**B**

Baba Cafer 438, 483
*Babamın Arkadaşları* 36, 44, 320, 373, 542
Babanzade İsmail Hakkı 300
Baba Rüştü 111
*Bâbıâli* 327, 328, 335, 339, 374, 386
Bâbıâli Baskını 129, 130, 132-135, 306, 527, 570
Bahaeddin Şakir 87
Baha Tevfik 302, 303
Baki Süha Ediboğlu 36
*Balkan* 408
Balkan Savaşı 113, 116-126, 128, 129, 134, 165
*Batış Yılları* 23, 225, 232, 241, 268, 431, 500, 511
*Baykuş* 371, 401, 421
Bebek Bahçesi 475, 481
Bedii Faik Akın 393
Beethoven 510
Behçet Kemal Çağlar 223, 225, 548
Behzat Hâki Butak 418
Bekirağa Bölüğü 75, 83, 137, 312
Bekir Sami Bey 112
*Benim Gözümde Menderes* 327, 328, 541
*Benim Küçük Dostlarım* 23
bestekâr Rahmi Bey 362
Beşir Ayvazoğlu 337, 377, 536, 548
Beyazıt Camii 379, 434
Beyazıt Meydanı 106, 136, 382
Beyazkule Bahçesi 398
Beyaz Kule Bahçesi 271
Beylerbeyi Sarayı 149, 455
Bezmi Nusret Kaygusuz 38, 108, 243, 244, 269, 513, 536
Bilgi Derneği 273, 274
*Bir Beyaz Gömleklinin Romanı* 39
*Bir Devrin Romanı* 38, 167, 538
*Bir Haremağasının Hatıraları* 400
*Bir İzdivac-ı Âşıkane* 414
*Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası* 414
*Bir Ölünün Defteri* 408
*Bir Roman Gibi* 38, 108, 243, 244, 269, 303, 513, 536
*Bir Sürgünün Anıları* 31, 326, 536
*Bitmeyen Gece* 33, 540
*Bizim Köy* 41
*Bizim Kuşak ve Ötekiler* 36
Bizim Lokanta 388
Boğaziçi 23, 69, 149, 177, 338, 364, 465, 467, 471-477, 480, 490, 498, 499, 502, 507, 509, 516-519, 535, 536, 542, 554, 562
Burgaz Adası 513
Burhaneddin Ökte 224, 548

Burhanettin Tepsi 73, 96, 462, 463, 464, 548
Burhan Felek 44, 45, 133, 136, 137, 286, 298, 305, 436, 438, 441, 445, 504, 536, 548
Burhan Öncel 39
Burhan Ümit 386
Büyükada 187, 234, 369, 445, 480, 481
*Büyük Doğu* 144, 299, 321, 327, 328, 335, 338, 339, 374, 386, 407, 541, 546, 561, 565
*Büyük Mecmua* 313

**C**

Cafer Tayyar Eğilmez 195, 196, 549
Cahit Irgat 40
Cahit Sıtkı Tarancı 329, 380, 405, 536, 549
*Captaion Paul* 288
Cavit Yamaç 379, 549
Celal Bayar 213, 221-223, 324, 554, 563
Celal Davut Arıbal 386, 387
Celal Esat Arseven 391
Celal Muhtar 480
Celal Nuri İleri 308, 317, 371, 391, 392
Celal Paşa 65, 366
*Cem* 303, 306
Cemaleddin Efendi [Şeyhülislâm] 71, 77, 85, 93, 128, 130-132, 182, 442, 453
Cemaleddin Efgani 77
Cemaleddin Saraçoğlu 308, 316, 317, 517, 518, 535, 549
Cemalettin Bildik 58, 318, 387, 549
Cemal Paşa 137, 138, 141, 142, 144, 154, 303, 307, 512, 528
Cemil Conk 117, 119, 120, 124, 125, 145, 146, 536
Cemil Koçak 47, 48, 248, 536
Cemil Sait Barlas 327
Cemil Süleyman 266, 267, 476, 549
Cemil [Topuzlu] Paşa, bkz. Cemil Paşa 63, 377, 442
Cenap Şahabeddin 254, 255, 257, 272, 277, 356, 367, 371, 377, 391, 422, 463, 481, 482
Cenyo Kahvesi 333, 384
*Cepheden Cepheye* 27, 146, 165, 540
Cevat Abbas Gürer 22, 194, 195, 213, 224, 536, 549
Cevat Dursunoğlu 195, 197
Cevat [Çobanlı] Paşa 192
Cevat Şakir Kabaağaçlı 177, 307, 313, 536
Cevdet Kudret Solok 277, 280, 400, 536, 537, 549
*Cinnet Mustatili* 327, 541
*Cumhuriyet* 70, 78, 104, 121, 174
Cumhuriyet Halk Partisi, bkz. CHP 249
*Cünûn-ı Aşk* 374, 419, 558

**Ç**

Çanakkale Boğazı 138, 141
*Çanakkale İzleri* 422, 423
Çankaya Köşkü 208, 210, 218, 224, 227, 239, 242
Çavuş'un Yeri 387, 388
Çırağan Sarayı 83
Çiçekçi Kahvesi 385
Çiftehavuzlar 71
*Çingeneler* 400, 401
Çinili Köşk 183
Çit Köşkü 57, 454, 458
*Çulluk* 420

**D**

Damat Ferit Paşa [Sadrazam] 190, 192, 195, 196, 307, 309, 316, 318
Darülbedayi 186, 413, 421, 510
Darülfünun 175, 189-191, 319, 320, 348, 365, 367, 373, 392, 394,

398, 564
Darülmuallimin 123, 175, 176, 367
Darüşşafaka 277
*Değirmenimden Mektuplar* 349
Demokrat Parti 44, 243-245, 327, 328, 542
*Dergâh* 337, 381
Derviş Vahdeti 101, 102, 107, 111
*Diken* 313
*Dikmen Yıldızı* 398
Diran Kelekyan 111
Direklerarası 413, 428, 432-434, 482, 508, 563, 572
*Diyorlar ki* 336, 337, 374
Doktor Nâzım 87, 104, 132, 178
Dolmabahçe Sarayı 117, 133, 149, 183, 213, 218, 233, 239, 240, 450, 451, 452, 458
*Duman ve Alev* 51
Dursun Özaltuğ 198, 199, 549
Dünya Savaşı, I. 8, 138-144, 145, 150, 155, 161, 162, 164-169, 171, 175-177, 185, 191, 206, 208, 212, 213, 216, 273, 301, 302, 307, 355, 356, 368, 369, 371, 380, 381, 391, 396, 401, 413, 464, 512, 527, 528
Dünya Savaşı, II. 321, 399

**E**

*Ebedi Şef Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak* 22
Ebubekir Hazım Tepeyran 284, 485, 491, 521, 522, 537
Ebuzziya Tevfik 16, 76
*Edebî Hatıralar* 51
*Edebiyatçılar Geçiyor* 36, 186, 276, 308, 312, 357, 370-372, 376, 379, 385, 392, 393, 482, 510, 538
Edebiyat-ı Cedide 25, 48, 51, 101, 232, 253, 254-260, 262-264, 266, 267, 269, 272, 290, 292, 293, 329, 333, 343, 361-364, 415, 480, 482, 499, 559
Edhem Eldem 184, 537
Ekrem Reşad 111
*Elektrik Şirketi Mecmuası* 412
Elif Naci 376, 377, 388
Emile Zola 372
Emin Âkif Ersoy 202, 205, 349, 350, 409, 411, 549
Emin Bülent 70, 265-267, 271, 295, 478
Emin Özdemir 18, 20, 24, 27, 30, 33, 537, 550
Emir Arslan Bey [Lazkiye Mebusu] 101, 104, 105
Enis Behiç Koryürek 380
Enis Tahsin Til 311, 312, 562
Enver Behnan Şapolyo 229, 550
Enver Paşa 89, 115, 129, 131, 132, 134, 137-145, 152, 154, 159, 167, 173, 174, 181, 301, 315, 527, 528, 552, 555
Ercüment Ekrem Talu 70, 76, 77, 96, 106, 149, 254, 352, 353, 361-363, 367, 370, 386, 393, 427, 429, 432, 437, 438, 448, 461, 464-467, 469, 470, 471, 473, 475, 479, 483, 490, 491, 499, 537, 550, 551, 569
Erol Güngör 18, 21, 551
*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* 22, 195, 196, 198, 204, 206, 208, 226, 228, 540
Erzurum Kongresi 195-197, 225, 226, 228
Esat Adil 324
Esat Serezli 367, 368, 551
*Eski Zaman Kadınları Arasında* 39, 540
*Eşek* 302, 303
*Eşref* 306
Eşref Albatı 83, 470, 471, 537
Eşref Edip Fergan 537

Eşref Kuşçubaşı 113, 205
Ethem Pehlivan 205, 558
Ethem Ruhi Balkan 75, 83, 409, 537
Evliya Çelebi 35
Eyüp Sabri Akgöl 89
Eyüp Sultan Türbesi 460

**F**

*Fahim Bey ve Biz* 39
Fahir Onger 377
Fahreddin Kerim Gökay 491, 551
Fahri Alpar 123, 551
Fahri Celal 312, 375, 388, 393
Fahri Paşa [Hacı Naşit Paşazade] 480
Faik Ali Ozansoy 267
Faik Öztırak 322
Fakir Baykurt 41
Falih Rıfkı Atay 23, 70, 106, 144, 154, 184, 207, 209, 215, 216, 225, 231- 233, 236, 240-244, 250, 268, 300, 308, 313, 381, 396, 404, 431, 500, 511, 512, 537, 552
Faruk Nafiz Çamlıbel 24, 191, 220, 229, 313, 357, 377, 378, 464, 552
Fatih Sultan Mehmet 184, 460
Fatma Aliye Hanım 365
Fazıl Ahmet Aykaç 241, 267
Fecr-i Âtî encümeni 265, 267, 268
Feridun Fikri Düşünsel 244
Feridun Kandemir 115, 219, 314, 315, 406, 552
Fethiye Medresesi 350
Fevzi Çakmak 206, 312
Fevziye Kıraathanesi 384, 433, 572
Feyzi Pirinççioğlu 243
*Fidan Zehra* 422
Fikret Adil 24, 39, 216, 339, 340, 376, 377, 382, 386, 388, 389, 390, 537, 552
Fikret Mualla 389
Fikri Tüzer 322
*Finten* 392
Florinalı Nâzım 423, 552
Florya Köşkü 234
Franchet Desperey 184, 311
Frederic Chopin 510
Fuat Bulca 230
Fuat Köprülü 241, 265, 268, 270, 272, 313, 368, 369, 379, 380, 394, 552
Fukaraperver Cemiyeti 126
Furlani [Piyanist] 367

**G**

Galata Köprüsü 75
Galip Demirer 237, 238, 552
Galip Kemali Söylemezoğlu 75, 95, 167, 180, 309, 537
Gazi Osman Paşa 62, 451
*Genç Kalemler* 270, 271, 546
*Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* 266, 331, 346, 391, 464, 544
*Genç Türk* 305
*Gerçek* 324
Göksu 9, 367, 464-469, 472, 473, 475, 508, 509, 551, 566, 567, 569
*Gördüklerim-Yaptıklarım* 51, 56, 61, 67, 68, 82, 118, 120, 130, 256, 264, 535
*Graziella* 287
Guy de Maupassant 287
Gülhane Parkı 182, 204
*Gülistan Harabeler* 407

**H**

*Haber* 400, 521, 564
Hacı Mahmut Efendi [Gidiş Müdürü] 65, 76, 78
*Hadisat* 309-311
*Hak* 270, 272
*Hâkimiyet-i Milliye* 211, 562

Hakkı Baha 394
Hakkı Bey [Üsküdarlı] 385
Hakkı Halit Bey 128
Hakkı Karatekeli 327, 538
Hakkı Sunat 175, 556
Hakkı Süha Gezgin 148, 190, 359, 370, 395, 396, 423, 552, 553
Hakkı Tahsin 274, 275, 371, 378, 384, 401, 421
Haldun Taner 20, 538
Halide Edip Adıvar 180, 374, 396, 428, 429, 485, 486, 538, 553
Halide Nusret Zorlutuna 20, 21, 38, 167, 210, 538, 553
Halil Aşıroğlu 190, 191, 553
Halil Kut [Bey] 122, 570
Halil Lütfi Dördüncü 418
Halil Menteşe 174, 553
Halil Nihat Boztepe 369, 380
Halil Soyuer 390
Halim Sabit Şibay 368, 553
Halit Fahri Ozansoy 36, 96, 126, 186, 274, 275, 276, 300, 308, 312, 357, 369-372, 374-379, 383, 385, 391-393, 396, 401, 408, 413, 421, 431, 432, 482, 510, 535, 538, 553
Halit Kaçar 75, 95, 526, 538
Halit Ziya Uşaklıgil 48, 51, 56, 58, 69, 72, 76, 82, 100, 141, 144, 170, 255, 269, 283, 289, 330, 341, 342, 354, 361, 362, 369, 370, 377, 380, 384, 403, 404, 410, 453, 455-457, 459, 460, 464, 469, 480, 485, 496, 506, 513, 538, 553, 563, 568
Hamamizade İhsan 370, 379, 380
Hamdullah Suphi Tanrıöver 148, 213, 267, 395, 553
Hamidiye Camii 294, 453
*Harabat* 341, 342
Harbiye Mektebi 79-81, 123, 220, 493, 494
Hareket Ordusu 101, 104, 108-111, 527
Hasan Âli Yücel 92, 222, 241, 322, 328, 338-440, 445, 446, 448, 449, 478, 488, 501, 510, 553, 554
Hasan Âsaf 253
Hasan Fahri Polat 196
Hasan Fehmi Turgal 393, 394, 547
Hasan İzzettin Dinamo 51
Hasanoğlan Köy Enstitüsü 401
Hasan Sükûti Tükel 38
Hasene Ilgaz 176, 554
Haşim Nahit Erbil 179, 395, 554
Haşim Paşa [Maarif Nazırı] 93
*Hatıralarım ve Müdafaam* 21
*Hatırladıklarım* 22, 45, 46, 313, 325, 544
*Hayal İçinde* 259, 363
*Hayat* 337
*Hayat-ı Muhayyel* 257
Haydarpaşa Çayırı 167, 265, 444
Haydarpaşa Garı 520
Hayri Efendi [Şeyhülislâm] 142
Hazım Körmükçü 496, 554
*Hekim Aşkı* 39
Henri de Régnier 345
*Henüz On Yedi Yaşında* 410
Heybeliada 343, 349
Heybeliada Bahriye Mektebi 343
Heybeli Bahriye Mektebi 203
Hıdırellez 444-446, 448, 469, 530, 554
Hıfzı Bey [Matbuat Müdürü] 292
Hidayet Gülen 401, 402, 554
Hikmet Dizdaroğlu 279
Hikmet Feridun Es 382, 392, 554
Hikmet Ilgaz 39
*Hilal-i Ahmer* 115, 337, 441
Hilal Matbaası 266
Hilmi Yücebaş 233, 234, 554
Hilmi Ziya Ülken 373

*Hisar* 18, 390, 545
*Hizmet* 293, 295, 343, 408, 415
*Hukuk u Beşer* 305
*Hür Memleket* 305
Hürriyet ve İtilaf Fırkası 134, 135, 347
*Hürses* 400
Hüseyin Cahit Yalçın 51, 59, 69, 91, 92, 97, 98, 102-104, 111, 112, 116, 117, 133, 136, 138, 142, 148, 241, 253, 259, 261, 283, 301, 330, 363, 415, 480, 494, 495, 512, 513, 538, 549, 554-556
Hüseyin Hilmi Paşa [Sadrazam] 104, 305
Hüseyin Karaoyvat 118, 119
Hüseyin [Kâzım] Kadri 72, 254, 330
Hüseyin Ragıp Baydur 384
Hüseyin Rahmi Gürpınar 484, 485, 492, 495, 538, 556
Hüseyin Rıfat 288, 556
Hüseyin Sîret Özsever 499, 556
Hüseyin Suat Yalçın 209, 556
Hüseyin Uysal 41
Hüseyinzade Ali 394
Hüsnü Açıksöz 230, 231
Hüsnü Savaşçın 489, 496, 497, 556
*Hüsn ü Şi'r* 270
Hüsrev Bey [Sansür Müfettişi, Binbaşı] 310, 311
Hüsrev Gerede 192, 193, 197, 221, 556, 563
Hyde Park Oteli 84

**I**

*II. Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları* 51

**İ**

İbnülemin Mahmut Kemal 374
İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci 421, 422
İbrahim Alâeddin Gövsa 121, 181, 221, 265, 268, 295, 383, 423, 556, 557
İbrahim Bey [Adliye Nazırı] 142
İbrahim Cebecioğlu 194, 195, 557
İbrahim Çallı 39, 376, 388
*İbrahim Efendi Konağı* 22, 23, 433, 437, 441, 504, 519, 542
İbrahim Necmi Dilmen 239
İbrahim Olgun 17, 35, 557
İbrahim Tali Öngören 216
İbrahim Temo 79, 84, 87, 95, 107, 108, 526, 538
*İçtihad* 371
İhsan Raif Hanım 371, 384
İhsan Sungu 233
İkbal Kıraathanesi 335, 380, 381
*İkdam* 111, 262, 296, 305, 309, 313, 332, 347, 357, 387, 417
*İki Yanda* 412, 413
*İleri* 308, 315-317
İlhami Safa 315-317
İlhan Geçer 390, 557
*İnanç* 155-163, 427, 547, 561
İshak Sükûti 75, 86
İshak Rafet 394
İsmail Canbulat 108
İsmail Cenani Bey 421
İsmail Galip Arcan 496, 557
İsmail Habip Sevük 78, 370, 557
İsmail Hakkı Paşa 171, 173, 174, 553
İsmail Hakkı Uzunçarşılı 394
İsmail Hami Danişmend 373, 374, 376, 391
İsmail Müştak Mayakon 25, 55, 285, 451, 526, 539
İsmail Safa 256, 260-363, 470, 480, 551
İsmail Şükrü Efendi 201, 557
İsmail Zühtü 393
İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu 383, 386
İsmet Efendi [Meddah] 383

İsmet İnönü 204, 246, 283, 321, 325, 329, 366, 374, 529
İsmet Kür 38
İstanbul Birahanesi 386
İstanbul Hükümeti 199, 201, 307-309, 311-315, 318
İstanbul Pastanesi 390
İstiklal Caddesi 322, 336
*İstiklal Harbinde Olaylar* 27, 188, 543
*İstiklal Savaşı Hatıratı* 28
İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti 101
İttihat ve Terakki 75, 80-84, 87-90, 92, 94, 95, 97, 101-105, 107, 108, 110, 116, 117, 119, 121, 129, 133, 135-139, 143-145, 153, 164, 170-174, 206, 208, 269-272, 299, 300-307, 330, 331, 347, 371, 394, 395, 397, 398, 408, 452, 494, 512, 526, 527, 529, 539-541, 558, 568, 571
İttihat ve Terakki İdadisi 271
*İzlanda Balıkçısı* 286, 287
*İzmir'den Bursa'ya* 404
İzmir Kız Öğretmen Lisesi 511
İzmirli İsmail Hakkı 367
İzmir Sultanisi 345
İzzet Melih Devrim 267
İzzettin Çalışlar 28

**J**

*Jacques* 288
*Je Sais Tout* 299

**K**

Kabaağaçlı 177-179, 182, 307, 313, 536
Kadıköy Rum Kilisesi 186
Kadri Raşit Anday 79, 299, 539
Kâğıthane Tepesi 469, 470, 509
*Kahveler Kitabı* 376, 542
*Kalbimiz* 287
*Kalem* 306
Kâmil Bey [Şifre Kâtibi] 76
Kâmil Paşa [Sadrazam] 127, 129, 132, 527
Kâmil Rıza 211
Kâmil Yazgıç 77, 164, 165, 285, 364, 365, 402, 403, 452, 503, 539, 557
Kanlıca Körfezi 472, 475, 508
Kapalı Çarşı 102, 507
*Karagöz* 302, 303
Kayışdağı 477-479, 550, 559, 567
Kâzım Dirik 192, 193, 557
Kâzım Karabekir 139, 140, 142-144, 195, 196, 243-246, 539, 549
Kâzım Nami Duru 79, 89, 95, 172, 209, 212, 218, 271, 301, 371, 394, 395, 397, 398, 446, 485, 493, 494, 526, 539, 557, 558
Keçecizade Fuat Paşa 430
*Kefaret* 421
*Kehkeşan* 275, 420
Kel Hasan [Efendi] 432, 433, 466
Kemalettin Birsen 321
Kemalettin Kamu 372
Kemalettin Şükrü 382
Kemal'in Lokantası 210
Kemal Koçer 203, 539
Kemal Ragıp Enson 206
Kemanî Tatyos Efendi 475
Kemençeci Vasilaki 384
Kenan Hulusi Koray 277
Kılıçzade Hakkı 371
*Kırık Hayatlar* 289, 290, 408, 415
*Kırk Yıl* 48, 51, 72, 76, 82, 100, 255, 269, 283, 330, 342, 354, 362, 377, 384, 403, 410, 464, 469, 480, 496, 513, 538
*Köy Hekimi* 418
Kuleli Askerî Tıbbiyesi 79
Kut'ül Amare 156-159, 537
Küçük İsmail 466

Küllük Kahvesi 379, 380

**L**

Lale Devri 469
Lamartine 287
*La Petite Bossue* 422
*La Revolution* 288
Lebon Pastanesi 336, 355, 464
Lem'i Atlı 383, 384, 539
*Lisan-ı Ahali* 304
Londra Birahanesi 386, 387
*Lûgat-ı Naci* 16
Lüsyen Hanım 374, 411, 419, 422, 507, 509

**M**

Madam Krizantem 287
Mahir İz 305, 341, 348, 349, 539
Mahir Sait Pekmen 80, 81, 559
Mahmut Esat Bozkurt 248
Mahmut Makal 41
Mahmut Muhtar Paşa 119, 120, 540
Mahmut Nedim Bey [Yemen Valisi] 112-115
Mahmut Nedim Soydan 398
Mahmut Özay 41
Mahmut Paşa [Çürüksulu] 139, 142
Mahmut Şevket Paşa 7, 25, 101, 109, 113, 129, 133-135, 137, 138, 306, 381, 527
Mahmut Yesari 185, 186, 375, 382, 385-387, 393, 406, 418-422, 479, 540, 559, 560
*Mahşer* 413
*Mai ve Siyah* 263, 414, 415
*Makber* 408, 411
Malik Aksel 166, 187, 390, 432, 433, 437, 439, 450, 505, 510, 540
*Malta Hatıraları* 35
Malta Köşkü 55
*Malumat* 253, 332, 333, 383
*Manifeste du Surrealisme* 281
Mantika Palas 194
Mardik'in Meyhanesi 386
Mardiros Mınakyan 428, 433
*Markopaşa* 321, 324-327
*Marmara'da Bir Ada* 21, 44, 321, 542
*Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri* 49
*Matbuat Hatıralarım* 51, 100, 104, 106, 111, 121, 126, 135, 175, 254, 269, 288, 299, 306, 332, 505, 515, 535
Mazhar Müfit Kansu 22, 195, 196, 198, 204, 206, 208, 226, 228, 540
Mecdi Sadreddin 482
Mecid Efendi 392
Meclis-i Âyan 106, 367
Meclis-i Mebusan 82, 101-105, 108, 200, 204, 208, 305
*Medet* 326
Mehmet Âkif Ersoy 201, 540
Mehmet Ali Aynî 288, 365, 366, 540
Mehmet Ali Paşa [Âmedci] 430
Mehmet Başaran 41
Mehmet Behçet Yazar 267
Mehmet Cavid Bey [Maliye Nazırı] 142
Mehmet Çınarlı 390
*Mehmetçikle Otuz Yıl* 39
Mehmet Emin Erişirgil 235, 348
Mehmet Emin Yurdakul 148, 396
Mehmet Kaplan 27, 49, 333, 540
Mehmet Kemal 23, 40, 51, 335, 381, 405, 540
Mehmet Rauf 255-257, 341, 343, 363, 393, 403, 463, 464, 480
Mehmet Reşad [Sultan] 25, 67, 69, 72, 73, 101, 109, 110, 117, 129, 148, 149, 155, 167, 453, 455, 456, 458, 460
Mehmet Tahir Efendi 253, 386, 387

Mehmet Tahir Olgun 49
Mekteb-i Hukuk 264, 307
Mekteb-i Mülkiye 59, 81, 253, 256, 348
Mekteb-i Sultanî 122, 123, 197, 198, 254, 278, 331, 335, 344, 350, 364, 488, 494, 496
*Mektep* 254, 285, 294
Melih Cevdet Anday 351, 352, 405, 560
Memduh Şevket Esendal 394
*Memleketimden İnsan Manzaraları* 406
*Mensur Şiirler* 415
Mersin Efendi'nin Kıraathanesi 383
Meserret Kıraathanesi 381, 382, 571
*Meşale* 277, 280
*Meşrutiyet* 304
Meşrutiyet, II. 26, 76, 82, 86, 88, 89, 91-96, 98-103, 107, 112, 120, 126, 261, 265, 266, 282, 288, 290, 295, 300, 305, 307, 330, 348, 383, 398, 452, 509, 526, 529, 543
*Meşveret* 86, 299
Metin Kayahan Özgül 13, 16, 20, 27, 30, 42, 540
Mevlanzade Rıfat 101, 103, 111
*Meyhanede Hanımlar* 405, 538
*Mezardan Sesler* 408, 415
Mısır Çarşısı 428
Millî Mücadele 47, 175, 177, 180, 186-188, 191, 194-196, 199- 206, 208, 209, 212, 219, 231, 238, 307, 309, 311-318, 348, 349, 392, 409, 494, 526, 528, 529, 540, 545, 557, 560
*Minelbab İlelmihrab* 21, 45, 307, 346, 542
Mitat Enç 33, 540
Mithat Cemal Kuntay 377
Mithat Paşa 70, 87, 150, 170, 409
*Mizan* 107
Mizancı Murad 107, 108, 111, 305, 570
Mondros Mütarekesi 177, 185, 191, 200, 208, 225
*Mor Salkımlı Ev* 429, 485, 486, 538
M. Razi Yalkın 47
*Muahede* 305
*Muallakati Seb'a* 349
Muallim Naci 385
Muammer Lütfi 277-279
*Muhadarat* 297
Muhiddin Raif Yengin 385, 560
Muhiddin Üstündağ 234
Muhittin Birgen 142, 143, 152, 153, 164, 167, 169, 171, 172, 206, 511, 512, 514, 540
Muhtar Fehmi Enata 321-323, 560
Muhtar Halit Bey 343
*Muhtarının Son Yaprakları* 343
Murad [II., Sultan] 286
Murad [V., Sultan] 72, 83, 285, 288
Muhtar Körükçü 41
*Musavver Mâlûmat* 333
Mustafa Âsım Efendi 98
Mustafa Cicibay 58
Mustafa Kemal Atatürk 191, 212, 214, 216, 219, 221, 222, 224, 228, 245, 540
Mustafa Namık 265
Mustafa Necati Bey [Maarif Vekili] 233
Mustafa Özeren 233, 234
Mustafa Reşat Mimaroğlu 475, 481
Mustafa Selim [İmece] 230
Mustafa Şekip Tunç 373, 383
Mustafa Uslu 16, 571
Mustafa Zihni Paşa [Babanzade] 366, 430
Mutasarrıf Ethem Bey 193
Muzaffer Göker 236, 237, 560
Muzaffer Sezer 39
*Mücadele* 305
Mücib Bey [Divan-ı Muhasebat Reisle-

rinden] 430
Müfit Ratip 265-267
Mühendishane-i Berr-i Hümayun 461, 468, 492
Münevver Ayaşlı 374, 540
Münif Paşa [Erkânıharp Mirlivası] 74
Münim Mustafa 27, 146-148, 153, 165, 540
Münir Süleyman Çapanoğlu 302, 303, 385, 435, 437, 501, 508, 560

**N**

Naci Sadullah 340, 416-420, 560, 561
*Nadide* 415
Nadir Ağa [Haremağası] 58, 451
Nafi Atuf Kansu 384, 550
Nahit Sırrı Örik 39, 40, 540, 561
Naim Tirali 40, 561
Namdar Rahmi Karatay 241
Namık İsmail [Ressam] 316
Namık Kemal 79, 247, 256, 341, 342, 383, 409, 509, 561
*Nasıl Oldu* 397, 398
Nâsır Bey [Beylikçi] 430
Nasrullah Camii 202
Nâyîler 8, 274-277, 571
Nâzım Hikmet 22, 46, 49, 50, 266, 274, 275, 372, 375, 380, 382, 406, 418, 482, 540, 541, 544, 561, 571
*Nâzım Hikmet'in Son Yılları* 22, 46, 544
*Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl* 22
Nâzım Hikmet Polat 13, 49, 266, 274, 275, 540, 541, 571
Nâzım Paşa [Harbiye Nazırı] 117, 130, 306, 527
Necati Cumalı 24, 25, 561
Necip Ali Küçüka 427, 561
Necip Fazıl Kısakürek 327, 328, 335, 338, 339, 374, 386, 390, 407, 538, 541, 561
Necip Melhame Paşa 85
Necmeddin Kemali Bey 75
Necmeddin Molla Kocataş 85
Necmeddin Sadık Sadak 369
*Nedim* 308, 312, 375, 393, 422
*Nemide* 410
*Nesteren* 413
Neyzen Tevfik 350, 540, 560, 562
Nezihe Araz 501, 562
Nezihe Muhittin 467, 468, 562
Nigâr Hanım 365-367, 465, 466, 468, 469, 475, 476, 545, 551
Nihat Sezai Güran 115, 116
Niyazi Bey [Resneli] 88, 89
Nizameddin Delilbaşı 65, 74, 541
Nizameddin Nazif 125, 211, 382, 417, 418, 541, 561, 562
*Nur Baba* 378, 396
Nureddin Paşa 157, 158, 473, 519
Nurettin Artam 376
Nuri Conker 230, 238
Nuri Killigil 115
Nurullah Ataç 274, 337, 380
Nurullah Çetin 13, 16, 28, 29, 36, 541

**O**

*Ocaklılar* 398
Oğuzhan Murat Öztürk 145, 218
Oksan Efendi 142
Oktay Akbal 24, 25, 36, 360, 377, 541, 561, 562
Oktay Rifat 280-282, 351, 352, 562
Olimpos Palas 94, 97, 271
Orhan Kemal 22, 360, 361, 406, 562
Orhan Okay 15, 32, 34, 300, 306, 337, 347, 541, 571
Orhan Seyfi Orhon 273, 313, 369, 370, 380, 381, 383, 563
Orhan Veli Kanık 40, 280-282, 351, 352, 382, 405, 560, 562

Ortaköy İskelesi 473
Osman Atilla 390
Osman Atlı 193, 194
Osman Cemal Kaygılı 400, 563
Osman Nuri Ergin 234
Osman Yalçın 41
*Osmanlı* 75
*Otuz Beş Yaş* 351, 405
*O ve Ben* 327, 328, 338, 407, 541

**Ö**

Öğüt 314, 315
*Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil* 20, 538
Ömer Faruk Huyugüzel 408, 410
Ömer Faruk Toprak 40, 51, 321, 541
Ömer Rıza Doğrul 201, 419
Ömer Seyfeddin 270, 271, 273, 313, 369, 372, 373, 375, 380, 394, 411, 412
Özbekler Tekkesi 204, 205, 571
Özen Pastanesi 281

**P**

Papazın Bağı 387
*Para* 339
Paşa Kâzım 494, 541
Paul Verlaine 276
Petrograd Pastanesi 389
Peyami Safa 22, 39, 50, 329, 337-339, 358, 373, 376, 382, 386, 388, 389, 413, 543, 548, 563
*Peyami Safa ile 25 Yıl* 22
Pierre Loti 191, 287
*Piyale* 357, 376
*Politikada 45 Yıl* 21, 244, 247, 250, 544
*Portreler* 36, 190, 288, 333, 347, 359, 369, 370, 372, 380, 393, 395, 396, 423, 543, 544, 552, 553, 556
Prens Lütfullah 84
Prens Sabahattin 84, 88, 95, 97, 101, 111

**Q**

*Quatre Vingt Treize* 288

**R**

Ragıp Hulusi Özdem 233
Rasim Haşmet 265, 270
Rasim Us 400, 401
Rauf Orbay 197, 200, 244, 245
Rauf Yekta Bey 78
Raymond Radiguet 281
Recaizade Mahmut Ekrem 289, 361
Refet Bele 243, 244
Refi Cevad Ulunay 99, 428, 563
Refik Ahmet Sevengil 394
Refik Halit Karay 21, 45, 129, 136, 267, 303, 306, 307, 346, 347, 394, 427, 428, 435, 452, 457, 508, 518, 520, 521, 542, 563, 564, 571
Refik Saydam 192, 322
Reji İdaresi 393, 434, 464, 480, 513
Remy de Gourmont 345
Remzi Oğuz Arık 175, 189, 190, 564
Reşat Feyzi Yüzüncü 265, 482, 483, 509, 564
Reşat Nuri Güntekin 37, 313, 492, 564
Reşid Galip 238
Reşid Halid Gönç 383, 384, 440, 565
Reşit Âkif Paşa 366
Reşit Galip Baydur 236
Reşit Mümtaz Paşa 66, 74, 77, 463
Reşit Paşa [Sivas Valisi] 197
Reşit Sadi Bey [Londra Sefareti Başkâtibi] 84
Reşit Saffet 393
Rıfat Paşa [Maliye Nazırı] 124
Rıza Nur 299, 565
Rıza Polat Akkoyunlu 390
Rıza Tevfik Bölükbaşı 131, 132, 134,

178, 184, 526, 565
Robert Koleji 509
*Roman Gibi* 38, 108, 243, 244, 269, 303, 513, 536
Romanya 79, 84, 107, 145, 166, 319, 400, 526, 538
Ruhi Balkan 75, 83, 408, 409, 537
Ruşen Eşref Ünaydın 22, 45, 93, 215, 217, 227, 239, 313, 336, 364, 374, 465, 473, 518, 542, 565
*Rübâb* 274, 275, 277, 375, 393
Rüstem Paşa [Bahriye Feriki] 130

**S**

*Sabah* 258, 262, 287, 296, 297, 305, 332, 387
Sabahattin Ali 324, 325, 327, 390
Sabiha Sertel 38, 324
Sabit Sağıroğlu 244
Sabri Esat Siyavuşgil 277, 278, 566
*Sada-yı Millet* 305
Sadrettin Celal Antel 265
Sadri Ertem 206, 241, 382, 390
Sadri Maksudi Arsal 236, 239
*Safahat* 202, 205, 275, 277, 349, 350, 377, 409, 411, 540, 549, 571
*Safahat-ı Şiir ve Fikir* 275, 277, 571
Safveti Ziya 257, 409, 464, 469
Said Halim Paşa 135, 139-143, 302
Sait Faik Abasıyanık 360
Sait Hikmet 478
Salâhaddin Feyzi 478
Salâhaddin Güngör 119, 121, 152, 192, 207, 208, 222, 310, 313, 314, 542, 558, 566
Salâh Birsel 32, 43, 336, 337, 360, 361, 376, 389, 542, 566
Salah Cimcoz 480
Salih Bozok 206, 207, 222, 238, 242, 246
Salih Zeki Bey 375, 376, 396
Samet Ağaoğlu 21, 24, 36, 44, 243-245, 320, 321, 340, 341, 373, 390, 542, 566
Samiha Ayverdi 22, 23, 432, 433, 437, 441-444, 448, 469, 477, 503, 504, 519, 542
Samih Rıfat 239-241, 261
Sami Karayel 315-317, 514, 559
Sami Paşazade Sezai 288, 371, 374, 377, 391, 466
Sarafim Efendi Kıraathanesi 382, 383
*Sardanapal* 419
Sarol Taber 354
Satı Bey 333, 334
*Sefile* 289, 410
Selahattin Enis 274, 371, 372, 384, 385, 393
*Selâmet-i Umumiye* 303
Selami İzzet Sedes 411, 412, 566
Selim Nüzhet Gerçek 355
Selim Rıfkı 393
Selim Sırrı Tarcan 92, 93, 367, 461, 469, 489, 493, 511, 526, 542, 565, 566
Seniha Gökseloğlu 368, 369, 566
*Serab-ı Ömrüm* 408
Serbest Cumhuriyet Fırkası 213, 217, 222, 245, 247, 248, 250, 529, 536
*Serbest Fırka Hatıraları* 21, 217, 246, 248, 535
*Serbestî* 101, 103, 305
Sermet Muhtar Alus 70, 383, 428, 432-434, 450, 465, 478, 566, 567
*Servet-i Fünun* 100, 106, 253-259, 261-263, 267, 268, 275, 278, 288, 290, 292, 293, 329, 330, 332, 333, 343, 356, 361, 383, 403, 404, 480, 553, 556
*Sesimiz* 352
Sevr Antlaşması 314, 570
Seyit Özeğe 184

*Sırat-ı Müstakim* 348, 367
Sirkeci Garı 385
Sivas Kongresi 197-200, 226, 316
*Siyah Örtü* 39
*Son Posta* 76, 77, 203, 288, 312, 363, 399, 400, 416, 550, 556, 562, 565, 567
*Strasburg Hatıraları* 24
Suat Derviş 340, 398-400, 567, 568
Suat Tenik 323
*Sultanın Karıları* 400
Sultan Murad Camii 486
Suphi Nuri İleri 308, 315, 316, 320, 321, 355, 567
Süleyman Askerî Bey 155-157
Süleyman Bustanî Efendi 139
Süleyman Elbistani 142
Süleyman Nazif 156, 191, 254, 272, 309, 310, 333, 334, 355, 356, 362, 367, 371, 374, 376, 377, 385, 388, 391, 392, 421, 464, 544, 551, 552
Süleyman Nesip 256, 272, 391, 463
Süleyman Sabri 478
Süleyman Sami [Böcüoğlu] 521
Süleyman Sudi Bey 104
Süleyman Şefik Paşa 86
Süleyman Şevket 370
Süleyman Tevfik Özzorluoğlu 126, 288, 383, 543
Süreyya Gürsu 26, 568
Süreyya İlmen 182, 186, 187, 441, 543
Süreyya Yiğit 197
*Sürtük* 406

## Ş

Şahabeddin Süleyman 265-267, 270, 274-277, 345, 371-373, 384, 385, 391-393, 540, 553
*Şair Dostlarım* 24, 36, 360, 377, 541, 562
Şair Eşref 385
*Şark Yıldızı* 39
Şefik Yürekli 79, 80, 559
Şehzadebaşı 104, 128, 278, 366, 384, 403, 428, 432-434, 436, 448, 482
Şeker Ahmet Paşa [Ressam] 367
Şemseddin Sami 15
Şemsettin Kutlu 48, 370, 538, 568
Şemsi Paşa 88-90
Şemsü'l-Maârif 456
Şerefettin Yaltkaya 394
Şevket Özengin 224
Şevket Soğucalı 27, 188, 206, 543
Şeyda Efendi [Garamîzade] 473
Şifa Bahçesi 479, 559
*Şi'r-i Kamer* 344
Şirket-i Hayriye 517
Ştaynburg Birahanesi 385, 386
*Şûra-yı Ümmet* 87
*Şükran* 99, 572
Şükrü Bey [Maarif Nazırı] 142
Şükrü Boztepe 411, 568
Şükrü Kaya 319
Şükrü Yeşilpınar 500, 503, 504, 568
Şükufe Nihal 373, 568

## T

Tahir Çelebi 231
Tahir Kenan 365
Tahir Nadi 379, 380, 385
Tahirü'l-Mevlevî, bkz. Mehmet Tahir Olgun 49, 278, 349
*Tahrib-i Harabat* 341, 342
Tahsin Nahit 70, 264-267, 295, 378, 478
Tahsin Paşa [Mabeyn Başkâtibi] 61, 451
Taksim Bahçesi 9, 388, 461-464, 572
Taksim Kışlası 124
Talat Muşkara 272
Talat Paşa 21, 104, 118, 129, 131, 133, 134, 137, 138, 140-142, 144, 149, 172, 173, 300-302, 307, 368, 394, 527, 528, 543, 556

Talimhane Meydanı 124
Talip Apaydın 41
Tamburî Cemil Bey 78, 474
Tamburî Fahri 317, 387
*Tan* 324, 387, 417
*Tanin* 300, 301, 324, 330, 331, 423
*Tarık* 411
Tarık Mümtaz Göztepe 185, 308, 568
*Tarih-i Edebi-i Âlem* 288
Tasvir 301
*Tasvir-i Efkâr* 314, 372
Taşhan 229, 390
Taşkışla Hapishanesi 80, 81
Taşnaksütyun Cemiyeti 88
Tatar Osman Paşa 89
*Tempo* 399
*Tenkid* 303
Tepebaşı Bahçesi 356, 404, 461-464, 509, 572
Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu 421
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 243, 245, 529
*Tercüman-ı Hakikat* 296
Teşvikiye Sağlık Yurdu 411
Tevfik Fikret 48, 70, 254-257, 259-262, 269, 329-334, 343, 352, 354, 362-364, 403, 423, 463, 475, 480, 509, 540, 542, 557, 570
Tevfik Lâmi Bey 366
Tevfik Meral 175, 176
Tevfik Nevzat 293
Tevfik Rüştü 233
Tevfik Sedat 270
Tokatlıyan Oteli 272, 390-392
Topal İsmail Hakkı Paşa 174, 553
Trablusgarp Savaşı 112-114, 116, 527, 538
*Turan* 302
Turan Karataş 17, 29, 543
Turhan Tan 420, 427, 433, 434, 559, 561
*Türkçülüğün Esasları* 373
Türk Dili Tetkik Cemiyeti 239-241, 542
Türk Dil Kurumu 45, 239, 240, 542
Türkiye Büyük Millet Meclisi 200, 201, 208, 570
*Türkiye'de Tiyatro Kavgası* 23, 536
Türk Ocağı 188, 221, 230, 233, 237, 270, 273, 335, 394-396, 398, 512, 545, 551, 558
*Türk Tarihinin Ana Hatları* 237, 543
Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti 236, 237, 239
Türk Tarih Kurumu 104, 109, 113, 118, 134, 149, 167, 195, 196, 198, 199, 202, 204, 206, 208, 226, 228, 236, 364, 460, 465, 473, 518, 536-540, 542, 543, 545
*Türk Yurdu* 41, 179, 213, 272, 273, 368, 369, 370, 373, 394, 395, 475, 512, 545, 553, 554, 566

**U**

Ubeydullah Efendi 260, 480, 556
Udî Nevres 479
Ulvi Olgaç 99-103, 111, 568, 569

**Ü**

*Ülkü* 41, 229, 254, 261, 343, 384, 402, 410, 417, 507, 544, 546, 550, 554

**V**

Vahîdeddin [Sultan] 183, 200, 314, 315, 318, 459, 460
*Vakit* 303, 311, 312, 365, 374, 384, 385, 411, 419, 422
Vâlâ Nureddin 50, 372, 380, 382, 412, 543
*Varlık* 278-281, 351, 390, 391, 405, 408
Vasfi Mahir Kocatürk 277, 569
Vasıf Çınay 398

*Vatan* 115, 165, 174, 223, 224, 297, 350, 394, 428
Vecdi Bürün 22, 50
Vedat Nedim Tör 319, 396, 543, 569
Veled Çelebi İzbudak 155, 206, 232, 286, 365, 498, 541, 543
Velid Ebuzziya 301
Victor Hugo 288
*Volkan* 101, 107

**Y**

Yahya Kemal Beyatlı 43, 333, 347, 369, 374, 377, 396, 486, 490, 511, 543
Yahya Saim 274, 378
Yakup Cemil 129, 131
Yakup Kadri Karaosmanoğlu 21, 178, 221, 244, 247, 250, 266, 268, 308, 313, 331, 335, 391, 396, 464, 543, 544, 569
Yakup Salih 274, 393
*Yarın* 309
*Yarısı Roman* 38
Yaşar Nabi Nayır 277, 278, 569
*Yedi Meşale* 277-280, 375, 554
*Yeditepe* 41
*Yekta Efendi Ailesi* 418
*Yeni Gazete* 111, 148, 246, 305, 565
*Yenigün* 209, 274, 315, 385, 406, 419, 422, 552, 553, 559
Yeniköy 141, 317, 362, 468, 472, 473, 475
*Yeni Mecmua* 190, 202, 238, 242, 267, 272, 293, 340, 359, 370, 394-396, 417-420, 422, 423, 552, 553, 559-564, 566
*Yeni Sabah* 80, 81, 121, 131, 132, 134, 178, 184, 185, 190, 191, 254, 308, 324, 362, 400, 408, 475, 490, 491, 517, 544, 549-551, 553, 559, 563, 565, 568
*Yeni Ses* 305, 313
Yenişehirli Avni Bey 385
*Yeni Ufuklar* 41
Yervant'ın Bahçesi 387
Yeşilköy 94, 106, 108, 128, 369, 370
Yıldız Cami 86
Yıldız Sarayı 56-59, 61-63, 65, 66, 69, 72, 75-77, 83, 85, 88, 90, 93, 94, 97, 98, 102, 110, 183, 261, 285, 286, 314, 365, 446, 452-458, 460, 461, 488
Yusuf Akçura 239, 273, 394
Yusuf Kemal Bey 228
Yusuf Razi 391, 444, 494, 569
Yusuf Ziya Ortaç 36, 273, 277, 280, 302, 313, 357, 369, 371, 372, 380, 393, 421, 487, 488, 544, 569
Yusuf Ziya Özer 237, 569
Yuşa Tepesi 473, 479, 480
*Yücel* 41, 194, 195, 201, 218, 221, 225, 227, 238
*Yüzbaşı Selahattin'in Romanı* 38

**Z**

*Zaman* 235, 301
Zekai Gülcan 231
Zekeriya Sertel 22, 45, 46, 50, 302, 313, 319, 321, 324, 325, 544
Zekiye Sultan 431, 473
*Zilâl* 288
Ziya Gökalp 179, 270-274, 302, 368, 369, 373, 394, 395, 546, 551-554, 558, 563
Ziya Kutnak 203, 565
Ziya Osman Saba 277, 278, 329, 350, 351, 375, 405, 569
Ziya Paşa [Şair] 79, 128, 341
Ziya Paşa [Evkaf Nazırı] 130
Ziya Şakir 265, 304
*Ziya'ya Mektuplar* 351, 536
Zonaro 367
Zülfü Tiğrel 243